

Сергій Жадан

ІНТЕРНАТ

Роман

Meridian Czernowitz
2017

- Поїдь, забери його, – кричить старий.
- Її син, – відгукується Паша у відповідь, – хай сама забирає.
- Він твій племінник, – нагадує старий.
- І що?
- Він мій онук.

І все це, не вимикаючи телевізора. Телевізор він не вимикає навіть уночі. Він у них, наче вічний вогонь: горить не так для втіхи живих, як у пам'ять про померлих. Старий дивиться прогноз погоди, ніби там мають згадати його ім'я. Коли прогноз закінчується, якийсь час сидить, мовби не вірить почутому. Паша телевізор не дивиться, особливо останній рік, коли новини просто лякають. Сидить у своїй кімнаті, за столом, заваленим підручниками, не витримує, підіймається з канапи, виходить надвір. Старий обертається на звук, канапа простилює пружинами, як сухе гілля в скаутському багатті. Меблі в домі старі, але живучі: теперішніх господарів напевне переживуть. Сестра пропонувала бодай перетягнути крісла, але Паша відмахувався. Яке перетягнути, говорив, це, говорив, як підтяжки в сімдесят років робити: можна, звісно, але краще взяти знеболювальне. Сестра останнім часом майже не з'являлась, то й про перетягування ніхто більше не говорив.

Паша любив цей будинок, жив тут ціле своє життя, збирався жити далі. Його побудували німецькі полонені, відразу після війни. Була це доволі простора будівля на дві родини. Друга вулиця від залізничної станції, густозаселений приватний сектор, в якому жили переважно станційні

робітники. Все їхнє селище й будувалося довкола станції: вона давала роботу, вона ж давала й надію, подібна на чорне від паровозного диму серце, що прокачує кров довколишніх балок і лісосмуг. Навіть тепер, коли депо стояло порожнє, наче басейн, із якого спустили воду, і в майстернях жили хіба що ластівки та бомжі, життя все одно трималося залізниці. Просто тепер не було роботи. Чомусь саме в робітничих селищах робота зникає в першу чергу. Майстерні прикрили, й усі розійшлися у своїх справах, поховалися по тісних дворах із пересушеними від пекучого літа колодязями та погребами, всі запаси в яких закінчувалися ще до Різдва.

Хоча ось Паші нарікати гріх: який-не-який бюджетник. Так-так, думає Паша, виходячи на вулицю й причиняючи за собою оббиті лікарняними ковдрами двері, який-не-який бюджет, який-не-який бюджетник. Сніг на подвір'ї рожево-синій, відбиває призахідне сонце й вечірнє небо, темніє своїми глибокими порами. Гострий на дотик, відгонить березневою водою, прикриває собою в'язкий чорний ґрунт, так що жодних прогнозів не треба: зима буде тривати довго, всі встигнуть при звичаїтися, змучитись і звикнути. А коли звикнуть, тоді й почнеться щось інше. А поки світ нагадує грудку снігу в теплих руках: тане, стікає водою, проте що далі, то холоднішими стають долоні, все менше в них теплового відруху, все більше крижаної застиглості. Вода, навіть танучи, залишається вбивчою, сонце тоне в складній системі водяних дзеркал та відображень, відігритися ним ніхто не встигає: відразу ж по обіді, за вогкими гудками, що висять над станцією, починаються

сутінки, потому миттєво зникає відчуття відлиги, оманливе відчуття тепла.

Паша обходить будинок, розмоклою стежкою пробирається між деревами. Будинок вони все життя ділили з якимось залізничним працівником. Півбудинку належало йому, пів – дружній Пашиній родині: татові, мамі, Паші, сестрі. Років п'ятнадцять тому, коли ще всі жили разом, залізничний працівник свою половину спалив. Устигли загасити. А ось відбудовуватися залізничний працівник не захотів – пішов на станцію, сів на потяг у східному напрямку й назавжди зник із їхнього життя. Спалену половину будинку просто завалили, побілили стіну, жили далі. Зовні будинок нагадував половину хліба на магазинній полиці. Старий завжди так і купував – половину, аби не платити зайвого. І щоб не лишалось зайвого. Життя на станції навчило.

Чорні дерева в снігах, гостре гілля на тлі червоного неба – за парканом починається вулиця, білі сусідські будиночки, де-не-де жовті апельсини електричних вогнів, сади, огорожі, комини, з яких здіймаються дими, ніби це втомлені чоловіки стоять і розмовляють на морозі, випускаючи з легень теплий січневий дух. Вулиці порожні, ніде нікого, лише на станції час від часу зчіплюються вагони, металом об метал, наче хтось переставляє залізні меблі. І ще з півдня, з боку міста, цілий день, від ранку, важкі одиночні вибухи – то інтенсивніше, то розсіяніше. Луна високо розходитьсь повітрям, акустика взимку перекручена, до кінця важко зрозуміти, звідки летить, де падає. Свіже повітря, запах вогких дерев, напружена тиша.

Так тихо буває лише тоді, коли всі замовкають і починають слухати. Паша рахує до ста і йде назад. Десять. Минулого вечора було шість. За той самий час. Цікаво, що скажуть у новинах?

Застає старого на кухні. Той стоїть схилившись коло столу, збирає свою стару спортивну торбу.

– Далеко? – питає Паша.

Хоча що питати: ясно ж, за малим збирається. Демонстративно кидає до торби газету (як можна перечитувати прочитані вже газети? це ж як читати розгадані кросворди), окуляри (Паша завжди свариться з ним за ці окуляри – товсте скло, викривлене зображення, ти вже краще сонцезахисні носи, радить старому, все одно нічого не видно), пенсійне посвідчення (якщо пощастить – проїде безкоштовно), витертий, наче морський камінь, мобільник, випраний носовик. Старий сам пере й прасує свої носовики, не перекладає це на доньку, не хоче. Раз на місяць стає до прасувальної дошки, старанно водить по сірих від часу носовиках, ніби висушує знецінені банкноти. Паша йому постійно приносить паперові серветки, але старий далі користується своїми носовиками, давня звичка, ще з часів роботи в станційній конторі, коли паперових серветок просто не існувало в природі. Та й не паперових теж. Мобільником старий користуватися майже не вміє, але постійно тягає із собою – побитий корпус, затерта зелена кнопка. Рахунок йому поповнює Паша, сам він так і не навчився. Ось тепер старанно все складає, порпається в торбі, мовчить ображено: з ним дедалі складніше, неможливо ні про що говорити, ображається, як дитина. Паша

проходить до плити, п'є просто з чайника. Колодязі влітку висохли, з крана пити страшно: хто знає, що там у трубах нині плаває. Тому воду кип'ятять, оминають водоюми. Старий не озивається, нишпорить кишнями.

– Ладно, – каже Паша, – з'їжджу, заберу.

Але старий так просто не здається. Дістає газету, розгортає, згортає, складає вчетверо, соває назад до торби. Жовті сухі пальці нервово ламають газетний папір, на Пашу він навіть не дивиться, горбиться над столом, хоче щось довести, воює з цілим світом.

– Ти почув? – говорить Паша. – Поїду, заберу.

– Не треба, – відповідає старий.

– Сказав же, заберу, – дещо нервово повторює Паша.

Старий демонстративно дістає свою газету й виходить. Рвучко відчиняє двері, що ведуть до вітальні, – смуга м'якого світла від телевізора падає в темний коридор. Потому різко зачиняє за собою, ніби замикається зсередини в порожньому холодильнику.

День перший

Січневий ранок довгий і нерухомий, як черга в лікарні. Ранковий холод на кухні, грифельні сутінки за вікном. Паша підходить до плити, відразу ж ловить солодкавий запах газу. У Паші він завжди асоціюється з бадьорим ранковим прокиданням. Щоранку збираючись на роботу, покидавши до портфеля учнівські зошити й підручники, вибиратись на кухню, дихати солодким газом, пити міцний чай, заїдаючи його чорним хлібом, переконувати себе в тому, що життя вдалося, переконавши, бігти на роботу. Цей запах супроводжує його все життя, у нього навіть апетиту немає, коли випадає прокидатись не вдома, бракує домашньої ранкової плити, що відгонить пропаленими конфорками. Паша визирає у вікно, розглядає чорний сніг і чорне небо, сідає за стіл, струшує головою, намагаючись прийти до тями. Шоста ранку, січень, понеділок, ще один день без роботи.

Бере з підвіконня зошити, гортає, тут-таки кладе назад, підводиться, проходить коридором, зазирає в кімнату. Старий спить у кріслі, з екрана до нього намагається

докричатися хтось, залитий кров'ю, але марно: звук старий вимкнув ще з ночі, його тепер не дістанеш, хоч як кричи. Паша на якусь мить затримується, дивиться на кров. Той, що кричить, теж переводить погляд на Пашу та кричить уже до нього: не вимикай, послухай, це важливо, тебе це теж стосується. Але Паша швидко знаходить пульт, витискає, ніби пасту з тюрбика, велику червону кнопку, кидає пульт на стіл і виходить надвір, обережно, щоб не розбудити старого, причиняючи за собою двері. Але двері все одно тривожно проскрипують у ранкових сутінках, старий у кімнаті відразу ж прокидається, знаходить пульт і мовчки вмикає телевізор, в якому відбувається щось жахливе, щось, що стосується всіх. А Паша вже добігає до станції.

+

Щось не так, думає він, щось тут не так. Жодної живої душі, жодного голосу. Навіть локомотивів не чути. Навіть торгівлі немає. Темно-синій сніг підтікає водою, погода мало не плюсова, але небо в хмарах, волога висне в повітрі, іноді переходячи в ледь відчутний дощ, далі на колесах стоїть туман, і в цьому тумані не чути ні голосів, ні кроків. Рано ще, думає Паша напружено, просто ще рано. На півдні, там, де починається місто, теж стоїть підозріла тиша, без вибухів, без розірваного повітря. З-за рогу виїжджає автобус. Паша полегшено видихає: транспорт працює, все гаразд. Просто ще рано.

Вітається з водієм, той боязко втягує голову в комір шкірянки. Проходить порожнім салоном, сідає біля лівого

вікна. Потім не витримує, пересідає до правого. Водій насторожено спостерігає за всім цим у дзеркало, наче боїться пропустити щось важливе. Коли Паша перехоплює його погляд, водій відвертається, запускає двигун, тягне важіль коробки передач. Ображено хрумтить залізо, автобус рушає, водій робить коло пошани в порожньому тумані, станція лишається позаду. У таких автобусах покійників возять, чомусь думає Паша. Спеціальні такі автобуси з чорною стрічкою вздовж борту. Цікаво, там місця для пасажирів є? Чи вдові на домовину треба сідати? І куди я таким катафалком доїду?

Автобус минає одну порожню вулицю, потім наступну. Далі має бути вуличний базар, де пенсіонерки щоденно продають щось мерзле. Автобус завертає, проте жодних пенсіонерок, жодних перехожих. Паша вже й розуміє, що справді щось не так, щось сталося, проте робить вигляд, ніби все гаразд. Не панікувати ж дійсно. Водій старанно відводить погляд, женучи катафалк крізь туман і воду. Треба було новини подивитись, чи що, нервує Паша. А головне – тиша, після всіх цих днів, коли небо на півдні, над містом, нагадувало розпечену на вогні арматуру. Тихо й порожньо, ніби всі сіли на нічний потяг і виїхали. Залишилися тільки Паша з водієм, але й вони проїжджають дві збудовані на пісках багатоповерхівки, минають автобазу й викочуються із селища. Довга тополина алея виводить на трасу, тополі визирають із туману, наче діти з-поза батьківського плеча. Десь там, угорі, вже рухається сонце, десь там воно вже напевне з'явилося, хоча його й не видно, але воно все одно відчувається. А більше не

відчувається нічого. І Паша сторожко розглядає всю цю вологу довкола, намагаючись зрозуміти, що ж він пропустив, що хотів пояснити йому той залитий кров'ю тип із телевізора. Водій обережно оминає холодні ями, дотягує до траси, повертає праворуч. Автобус підкочується до зупинки, звично зупиняється, тут завжди хтось підсідає. Але, схоже, не сьогодні. Водій, скоріше за звичкою, якийсь час стоїть, не зачиняючи дверей, потім озирається на Пашу, ніби просячи в нього дозволу, двері зачиняються, автобус рушає далі, набирає швидкість і викочується просто на блокпост.

– Твою маму, – лише й вимовляє водій.

Блокпост забитий військовими: стоять за бетонними блоками, під розтріпаними державними прапорами, мовчки дивляться в бік міста. Скільки разів він проїздив це місце за останні півроку, звідтоді як сюди після коротких жорстких боїв повернулася державна влада? Вибираючись до міста чи повертаючись додому, на станцію, слід було щоразу очікувати на перевірку документів, інакше кажучи – очікувати на неприємності. Хоча Пашу зазвичай пропускали мовчки, без жодних питань: місцевий, із пропискою все гаразд, держава до нього претензій не має. Паша звик до байдужих поглядів, до розмірених, механічних рухів силовиків, до чорних нігтів, до того, що слід віддати паспорт із пропискою й чекати, доки твоя країна вчоргове переконається у твоїй законслухняності. Бійці мовчки віддавали документи, Паша запихав паспорт до кишені, намагаючись ні з ким не зустрічатися поглядом. Державні прапори розмивало дощами, фарби блякнули,

розчиняючись у сірому осінньому повітрі, мов сніг у теплій воді.

Паша дивиться у вікно, бачить, як повз них проскакує джип, обтягнутий темним залізом. Із джипа вистрибують троє з автоматами. Не звертаючи уваги на рейсовий катафалк, біжать у натовп, що збивається попереду. Бійці стоять, перекикуються, виривають одне в одного біноклі, розглядають трасу перед собою, напружують червоні від диму та безсоння очі, обрамлені глибокими зморшками. Але траса порожня, порожня настільки, що це лякає. Зазвичай нею постійно хтось рухається. Навіть попри те, що місто вже тривалий час знаходиться майже в цілковитому оточенні, і кільце довкола нього постійно стискається, до міста й назад усе одно хтось весь час проривався цією єдиною дорогою. Переважно військові, що підвозили в місто боєприпаси, або волонтери, які теж постійно вивозили звідси, з півночі, з мирної території до обложеного міста різний непотріб, на зразок теплого одягу чи протизастудних засобів. Кому потрібні протизастудні засоби в місті, яке обстрілювалось важкою артилерією і яке ось-ось мали здати? Але це нікого не зупиняло: цілі колони й далі проривалися з материка до оточених, іноді цілком очікувано потрапляючи під обстріли. Хоча зрозуміло було, що місто здадуть, що державні війська змушені будуть відійти, забравши з собою прапори Пашиної країни, і що лінія фронту так чи інакше відсунеться на північ, до станції, а отже, і смерть стане ближчою на якийсь десяток кілометрів. Але кого це хвилювало? Цивільні теж зважувались і рвалися до міста розваленим асфальтом. Військові намагалися їх відговорити,

проте військовим тут ніхто особливо не довіряв, кожен вважав себе найрозумнішим. Ось і пхався під міномети за якою-небудь довідкою з пенсійного фонду. Справді, вибираючи між смертю й бюрократією, краще іноді вибрати смерть. Військові злостились, іноді перекривали пункт, але щойно обстріли вщухали, перед блоком знову вибудовувалась черга. Доводилося пропускати.

А ось нині на трасі зовсім порожньо. Схоже, там, у місті, справді відбувається щось страшне, щось здатне зупинити навіть маршрутників і спекулянтів. І стоїть натовп неголених чоловіків, злих від безсоння та безвиході, посеред бетонних блоків та колючого дроту, й усі кричать один на одного, зганяють один на одному лють. І від натовпу в бік їхнього автобуса відокремлюється худий високий боєць, під завеликим шоломом безтямні очі, безтямні й широко розплющені, розплющені, скоріше за все, від страху, – викидає вперед руку, мовляв, стояти, не рухатись. Хоча вони й так не рухаються – стоять, завмерли, затамували подих. В автобусі раптом стає так багато місця, і повітря стає таким розрідженим, хапай його не хапай – не надихаєшся. Боєць підходить до дверей і лунко б'є долонею по металевій поверхні. Автобус відлунює, ніби затонула субмарина, водій дещо зарізно відчиняє двері.

– Куди, блядь? – кричить йому боєць і, згорбившись, підіймається в салон. Змушений пригнутись, шолом наповзає йому на очі, й Паші здається, ніби він його впізнає, хоча звідки, звідки? – думає Паша. А боєць дивиться недобре, підходить, поправляє шолом, витирає очі рукою й кричить Паші в лице: – Документи! Блядь, документи!

Паша лізе кишеньками, і кишень раптом стає так багато, що він у них губиться й не може нічого знайти, і дістає різне сміття: то вологі серветки, якими зранку протирає в школі взуття, то роздруковані теми уроків, то повідомлення з пошти, що треба зайти забрати бандероль. Так-так, думає Паша, нажахано дивлячись бійцеві в лице, треба ж забрати бандероль, бандероль, бандероль. Забув, думає він, і шкіра його враз стає мокрою й холодною, ніби його самого протерли вологими серветками.

– Ну? – кричить боєць, нависаючи.

І головне: Паша зовсім не може зрозуміти, якою мовою той говорить. Оскільки слова з нього вириваються так рвано й ламано, що в них ні інтонації, ні акценту, просто викрикує щось, ніби викашлює застуду. Мав би говорити державною, панікує Паша, державною, місяць тому тут стояла частина звідкись із Житомира, ще сміялися з того, як він ковзав із мови на мову. Вони, не вони? – гарячково вагається Паша, дивлячись у розлючені очі, в яких відбивається весь його переляк.

– Забув, – відповідає Паша.

– Шо? – не вірить боєць.

Водій зривається на ноги, не знаючи, як бути, тікати чи стояти на місці. І Паша теж не знає, як бути, і думає: ну як же так, як же так?

Тут із вулиці хтось кричить, кричить так різко й протяжно, що боєць здригається, повертається та рветься на вулицю, відштовхуючи водія. Той падає на своє крісло, але швидко підривається на ноги й вистрибує слідом за бійцем. І Паша теж вистрибує, і всі вони підбігають до

натовпу, який раптом замовкає та розступається. І ось тоді з півдня, з-за обрїю, від міста, відрізаного облогою, ніби з невидимої повітряної ями, починають вивалювати чоловіки. По одному, по двоє, цілими групами, вони важко виринають з-поза лінії горизонту й рухаються сюди, у бік натовпу, що мовчки стоїть і чекає. Ще ледь помітні, там, на обрїї, вони поступово збільшуються, ростуть, мов тіні по обіді. Вже ніхто не дивиться в бінокль, і не кричить ніхто, наче всі бояться наполохати цю процесію, що поволі наповнює собою трасу, розтягуючись уже на сотні метрів. Чоловіки йдуть розмірено, аж здається, що нікуди не поспішають, хоча відразу ж стає зрозуміло, що швидше йти вони просто не можуть: надто вимучені, надто важко даються їм ці останні кілька сотень метрів. Але йти треба, ось вони й ідуть, не зупиняються, наближаються вперто, рухаються на свій прапор, підіймаються до блокпоста з долини, ніби пасажирів, яких зняли з рейсового автобуса за безквитковий проїзд. Час ніби прискорюється, і все відбувається так швидко, що ніхто не встигає ні злякатись, ні потішитись. Перші вже підходять до вимощених фарбою бетонних блоків, а там на обрїї з'являються щоразу нові й теж спускаються вниз, вибираються на північ, до своїх. І що ближче вони підходять, що чіткішими стають їхні обличчя, то тихіше стає довкола. Оскільки тепер видно очі тих, хто підходить, і в очах цих нічого доброго не побачиш – лише вимученість і мороз. І дихання в них таке холодне, що від нього навіть пара не здіймається. Чорні від бруду обличчя, яскраві білки очей. Шоломи, чорні подерті шапочки. Довкола ший замотані сірі від цегляного пилу

хустки. Зброя, паски, порожні кишені, мішки за плечима, чорні від мастила руки, вимашені битою цеглою і розмоклим чорноземом черевики. Перші, вже підходячи, вдивляються в обличчя, з докором і недовірою, так, ніби всі ті, хто тут стоїть і чекає на них, у чомусь винні, ніби все повинно бути навпаки: вони, ті, хто прийшов, мали б стояти тут, під низьким січневим небом, і дивитися на південь, за обрій, де немає нічого, крім бруду та смерті. І ось перший підходить до укріплень і раптом викидає вгору кулак, і починає кричати, мовби сварить богів за погану поведінку. Проклинає, погрожує, злоститься, сльози течуть обличчям, роблячи його чистішим. Натовп розступається ще ширше, і ті, що приходять, змішуються з тими, що стоять, ніби брудна річкова вода змішується з прозорою морською. Натовп уже не вміщається між холодними блоками, а той, що прийшов перший, далі стоїть посеред юрби й горлає щось про несправедливість і помсту, про те, що місто здали, залишили, разом із усіма, хто там живе, віддали в чужі руки, не втримали, відступили, вилізли з пастки. І добре тим, хто виліз, а як бути тим, хто залишився там, на розстріляних вулицях? Як бути з ними? Хто їх звідти забере? Що ж ми, кричить він, не опускаючи кулаків, кинули, втекли, залишили місто? Як же так? Хто буде за це відповідати? Олежа, кричить, Олежа, напарник мій, я його навіть прикопати не встиг, не встиг відтягнути в сніг, лежить згорілий на заправці. Кому я його залишив? Хто його витягне? Хто? – кричить він і погрожує кулаком дощовій хмарі. Аж доки хтось, хто прийшов пізніше, протискаючись повз нього, просто валить йому по голові, мовляв,

заткни пельку, без тебе погано. І тоді враз починають говорити всі: хтось розпитує, хтось відповідає, когось тягнуть відігріватись, когось обмотують старою прогорілою ковдрою. А тоді раптом на пост виходить ще одна група, тягнучи на плечах ноші, і на тих ношах лежить хтось такий рваний і закривавлений, що Паша лише відводить очі, а якийсь офіцер починає кричати, аби підігнали швидку, хоча яка тут може бути швидка? Ноші перебирають ті, у кого більше сил, і тягнуть їх до автобуса, давай, кричать водієві, заводь, відвезеш його на станцію. Паша думає, що це взагалі найкращий варіант – повернутися зараз додому, і теж робить крок до автобуса, але коло дверей уже стоїть військовий і, навіть не озираючись, відштовхує Пашу, той лише бачить, як ноші обережно передають усередину, Паша помічає злипле волосся та цукрову білість кості, так ніби розрізали диню, вивернувши її солодкі нутрощі, помічає зсудомлену руку, що вчепилась у ноші, тримаючись за них так міцно, як тримаються лише за життя.

Автобус намагається розвернутись, але довкола колишеться натовп, усі кричать і заважають, заважають і кричать, і кричать передусім, аби не заважали. Зрештою хтось дає команду, натовп зрушується й відповідає вбік, автобус розвертається й зникає за рогом. Пашу відтиснули на узбіччя, він якимось безпорадно намагається вибратися звідти, хтось кличе його з-поза спини, закурити дай, говорить до нього боєць без шолома зі срібним брудним волоссям. Немає, каже йому на це Паша. А що є? – не відпускає його боєць, Паша автоматично лізе до кишені й дістає свій паспорт.

+

Паша стоїть на узбіччі, розчавленому траками й колесами вантажівок, і намагається згадати, де він уже бачив такі пальці. Зсудомлені, неживі пальці, що хапаються за життя. І відразу ж згадує: тиждень тому, останній навчальний день. Лише тиждень тому, все як тепер: свіжий вітер, бліде січневе сонце. Його хтось кличе зі шкільного коридору, він виходить, учителі заганяють дітей назад до класів, ті відразу ж кидаються до вікон, дивляться, що там діється. Паша зазирає назад до своїх, так, кричить, усім тихо, зараз буду, але його ніхто не слухає, повз Пашу пробігає директорка, важко розгойдуючи своє хворе тіло. Паша біжить за нею, вони виходять на шкільний ганок, зупиняються. Коло школи стоїть джип із військовими, замість номера – бойове гасло, білим по чорному, Паша на гаслах особливо не знається, тому хто такі – не надто розуміє. Може, добровольці, може, гвардія. Прапор над джипом такий само, як і на їхній школі. Себто влада не змінилась.

Військові заклопотано бігають, хтось віддзвонюється, старший підходить до директорки, твердо бере її під лікоть, відводить убік, щось холодно говорить. Паша ловить уривки речень, військовий не так просить дозволу, як ставить умови. Ні, говорить військовий, не можна, не в інше місце, саме тут, саме до вас, ми вас захищаємо, врешті-решт, телефонуйте куди хочете, хоч у Київ. Директорка осідає у свій чорний офіційний костюм, сіріє обличчям і від цього відразу стає старішою. Хоче заперечити, але не наважується. Озирається до Паші, ніби

просить у нього підтримки, але військовий, проходячи повз Пашу, плескає його по плечі, і від цього плескання з Пашиного вчительського піджака сиплеться кришена шкільна крейда.

Потім до школи під'їжджає стара коричнева «таблетка», кольору розмоклого господарського мила, і з неї починають виносити поранених. Беруть їх на плечі, мов мішки з крамом, нош, схоже, немає, важко підіймаються сходами, проходять до порожнього лункого коридору. Повертають праворуч, обліпленими глиною берцями відчиняють двері першого ж кабінету. Себто кабінету української мови. Себто Пашиного кабінету. Кабінету, де Паша вчить дітей. Кладуть поранених просто на підлогу, між парт. Паша забігає слідом, відразу ж відпускає дітей, ті злякано переступають через свіжу кров, товчуться в коридорі, Паша теж виходить у коридор і криком розганяє клас: додому, кричить, давайте додому, нічого тут стояти. Кричить російською, як і завжди в коридорі, поза класом. Після цього боязко прочиняє двері. У класі пахне брудом і кров'ю, снігом і землею. Бійці заносять у клас ковдри, якісь теплі речі, розсовують парти, розтягують поранених у різні кути.

До класу заходить ще один боєць, тягне на плечі кулет, не виймає з рота цигарки. Чорне волосся, темні й від цього недовірливі очі, пил в'ївся в зморшки на обличчі, Паша таке бачив лише в шахтарів, що підіймалися нагору. Сухо оглядає поранених, помічає Пашу, киває, вітається, говорить із кавказьким акцентом. Плутає мови, але намагається говорити привітно, ніби йому сильно залежить, повірять йому Паша чи ні. Деякі слова відразу ж

перекладає з російської на українську, старається, мов на іспиті. Ладно, каже, учителю, не бійся, не віддамо твою школу, захистимо, каже. Будеш далі вчити дітей.

– А це хто? – киває кулеметник на портрети.

– Поети, – відповідає Паша невпевнено.

– Хороші? – сумнівається кулеметник.

– Мертві, – говорить Паша про всяк випадок.

– Правильно, – сміється кулеметник, – хороший поет – мертвий поет.

Акуратно відчиняє вікно, ставить кулемет на підвіконня. Мовби хоче його провітрити. Паша збирає зі столу зошити, кидає до рюкзака і, вже виходячи, чіпляється поглядом за пораненого, якого поклали під фарбованою батареєю: дві ворсисті ковдри з уже підсохлими плямами крові, згори старий затяганий спальник, обличчям повернувся до стіни, видно лише давно не мите волосся й давно не голену шию, розрізаний рукав військової куртки лежить тут-таки, між бинтами видно брудну шкіру, посічену дрібними подряпинами, оголена ліва долоня вибивається з-під спальника. Так, наче пасажир загального вагона на ранок випростовує руку з-під залізничної ковдри, що облягає його сонне нерухоме тіло, відтворюючи злами колін і западину живота, як плащаниця відтворює тіло Христове, і голизна поношеного чоловічого тіла різко вирізняється поміж клунків і теплого одягу, кинутого на сусідні лави. Так і тут, думає Паша, худа бліда рука, покрита рідким волоссям, виглядає так неприродньо на тлі пофарбованої з літа шкільної підлоги, на тлі парт і дошки, і ця рука хапається за спальник, хапається, боячись його

відпустити, ніби спальник – це те останнє, що пов’язує її з життям. Паша якусь мить не може відірвати погляду від довгих чорних пальців, порізаних і побитих, із блакитним бензиновим відтінком, потому знадвору влітає свіжий зимовий вітер, струшує віконну раму, кулеметник встигає її перехопити, Паша згадує, де він, і швидко виходить у шкільний коридор, одразу ж потрапляючи в обійми директорки.

– Павле Івановичу, Павле Івановичу, – плаче вона, хапаючи його за руку, – як же це? Скажіть їм, хай ідуть.

Вона навіть плаче фальшиво, раптом ловить себе на думці Паша. Вона зовсім не вмє плакати, думає Паша, просто не знає, як це робиться. І сміятися теж не вмє.

– Скажіть їм, – вона далі звертається до Паші на ви, ніби до кондуктора в трамваї, – скажіть, хай ідуть.

– Да-да, – заспокоює її Паша, – скажу, обов’язково скажу.

Відводить її до директорської, допомагає сісти, виходить, причиняє за собою двері. Якийсь час стоїть під дверима, слухає, як директорка миттєво заспокоюється, підбирає шмарклі, дістає телефон, кудись дзвонить, скандалить у трубку.

– Давайте без мене, – пошепки говорить Паша і йде додому.

Військові стоять на ганку, курять. Заходячи до школи, старанно витирають черевики об чисту ганчірку. Кров відтирається погано. Але відтирається.

+

На вологому вітрі гостро відчуваєш запахи. Від тих, що прийшли з півдня, відгонить горілим, ніби вони довго сиділи при багатті. Повітря негайно наповнюється важким запахом мокрого одягу. Їх стає все більше, хтось відразу ж рухається далі, у бік станції, хтось вантажиться в джип, комусь допомагають забратися до кузова вантажівки. Місця не вистачає, один із бійців, проходячи, чіпляє Пашу твердим бронешлемом, Паша зіщулюється, робить один крок назад, на узбіччя, потім ще один – високий черевик чавить сніг упереміш із жовтою глиною, потім ще один крок, потім ще.

– Ви б не заходили туди, – чує Паша.

Він обертається на голос: поруч стоїть чоловік, темна куртка вольфскін, гірські черевики, наплічник під ноутбук, старанно плекана щетина – дивиться іронічно, навіть поблажливо. Говорить упевнено, хоча, якщо придивитись, можна помітити дещо замале підборіддя, примхливі зморшки довкола рота, схоже, він і щетину відпускає, аби видаватися брутальнішим, аніж є. На вигляд йому років п'ятдесят, тож Пашу оглядає, як молодшого за званням. Так пасажери, що їдуть від початку, дивляться на тих, хто підсідає дорогою: ніби й квитки є в усіх, але зайві години, проведені в купе, надають незрозумілої переваги. Звати його Пітером, так він і говорить – Пітер – доволі стерпною російською, не приховуючи, втім, акценту.

– Краще не заходьте туди, – киває в бік кювету, – без ноги залишитесь. І взагалі давайте звідси йти, вони зараз одне одного стріляти почнуть від злості.

Розвертається, починає пробиратися натовпом. Паша озирається, бачить внизу густу снігову кашу, кидається слідом за Пітером.

Проштовхуються подалі від блокпоста, натовп стає не таким густим, Пітер обачливо оминає групу військових, які злісно щось один одному доводять, переступає через поранених, покладених просто серед дороги на ковдри й старі цивільні пальта. Паша йде за ним, крок у крок, намагаючись не дивитися в очі військовим. У дитинстві він так проходив повз вуличних псів: головне, не дивитись їм в очі, подивившись – відразу відчують чужого. До військових Паша так і не звик за ці кілька місяців, завжди їх обходив. Коли перепиняли біля станції та щось розпитували, сухо відповідав, дивлячись співрозмовнику за плече. А тут їх стільки, і від них усіх іде незрозумілий запах – бруду й заліза, а ще тютюну й пороху. Паша боязко обходить чергову групу, помічає, як недовірко дивляться на нього бійці, прискорює крок, наздоганяє Пітера. А той підходить до старого синього «форда», оточеного військовими. Бійці розклали на капоті самопальну карту з промальованими від руки стежками й позначеними червоним олівцем висотами. Карта під дощем розкисла й нагадує залиту вином скатертину в привокзальному ресторані. Пітер протискається між військовими, когось плескає по плечі, комусь, не відриваючи погляду від карти, тисне руку, відразу ж береться сперечатись, водить стриженим рожевим нігтем по розлізлій карті, кричить у запалі. Але бійці теж кричать і теж водять по карті своїми пальцями – чорними й промерзлими, не погоджуються з Пітером. Зрештою, один із

них, схоже, старший, невисокий, міцно збитий, з коротко стриженим сивим їжаком на голові, плює, натягає на свій великий череп чорну спортивну шапочку, перекидає за плече автомат і дає всім команду вантажитись. Високий старий боєць, худющий і згорблений, згрібає карту, сідає за кермо. Поруч із ним сідає сивий, у спортивній шапочці. Всі решта пакуються назад. Пітер якимось чином впихається разом із ними, хоча його, наскільки можна зрозуміти, ніхто не запрошує, але він усе одно якось впихається і навіть пробує причинити за собою дверцята, аж раптом щось собі пригадує, вихиляється на вулицю й кричить до Паші:

– Ну, ви їдете? Скільки вас чекати? Давайте сюди!

Паша від несподіванки лякається й біжить до «форда». Але позаду сидить щось із четверо бійців, і оскільки всі вони в бронежилетах, то видаються особливо широкими й масивними. Ну і Пітер, звісно, він теж займає місце, і як вони там усі поміщаються – важко зрозуміти. Паша нерішуче тупцяє на асфальті, але Пітер не здається:

– Давайте, давайте, – кричить, заклично плескаючи себе по худому стегну, обтягнутому чорною джинсовою тканиною.

Так і їдуть: попереду горбатий водій і командир, який вперто щось намагається розгледіти в шматках карти, позаду – бійці в бронежилетах, Пітер, а на колінах у нього – Паша. Паші незручно, він ніколи не сидів на чужих колінах, хіба що дитиною. Бійцям теж незручно, за Пашу. Западає мовчанка, чути лише, як глухо постукують один об другий бронежилети.

«Форд» повільно котиться трасою, обганяючи безкінчну вервицю військових, що від блокпоста вибираються в бік станції. На їхню автівку озираються з надією, проте бачать кількість пасажирів і розчаровано відвертають голови. Але їхати випадає недовго: при в'їзді в селище водій забирає праворуч, тисне на газ, «форд», залишаючи глибокі, мов надрізи, колії в жовтому снігу, підкочується до мотельного паркінгу. Пашу випихають першим, за ним на вогке повітря вибирається решта пасажирів.

Двоповерхове приміщення, над головним входом вивіска «Парадіз». У правому крилі кафе, у лівому – автомийка, по центру – вхід на рецепцію. Вікна другого поверху повиносило вибуховою хвилею, господарі затягли вибиті шибки плівкою. Вгорі, на даху, стримить телевізійна тарілка, пробита в одному місці осколком, схожа на ранковий соняшник, повернутий на схід, у бік сонця.

Паркінг забитий технікою та машинами – важкі «крази», нерозмитнені легковики з польськими номерами, купа битих і тяганих автівок – без лобового скла, з посіченими дверцятами, з відірваними капотами. Віддалік стоїть цілий танк, завалений згори брудними кольоровими речами. На броні лежать, примотані мотузками, ковдри й спальники, торби, гірські наплічники, хтось навіть розкладачку збоку присобачив. Біля кафе стоїть натовп військових – курять, кричать, сперечаються. Ті, що привезли Пашу, теж рушають до гурту. Пітер скептично оглядає вивіску.

– Парадіз, – говорить, посміхаючись. – Швидше перше коло пекла. Ну, ви йдете? – кидає він у Пашин бік і йде до гурту.

Паша не вигадує нічого кращого, як піти слідом. Чому я за ним іду? – думає він, ідучи. Чому я взагалі його слухаю? – питає він сам себе, намагаючись не загубити в натовпі Пітерів дбайливо нестрижений хаєр. Штовхається між військових, заходить до кафе.

Кілька столів, барна стійка, над стійкою, вгорі, якісь мисливські трофеї: фазаняче опудало, оленячі роги, навіть чиясь відрубана голова. Паші здається, що псяча, хоча він може й помилятися. Збоку двері вбиральні, з іншого боку, на стіні, – плазма. За столами жодного вільного місця, бійці сидять, дивляться в телевизорі самі на себе. За стійкою стоїть жінка, глядить на клієнтів із ненавистю, але ненависть у неї якась утомлена, та й сама вона якась пом'ята й недофарбована, в сенсі волосся в неї жовте з чорним корінням, так, ніби на полях по випаленій минулорічній траві пробиваються свіжі цьогорічні стебла. За спиною в неї, на полицях, стоїть кола й гірками лежать шоколадки. На прилавку перед нею темніє сушена риба. А все головне жінка дістає звідкись із глибини, з-під заваленої рибою важкої ляди. Дістає та розливає. Всі говорять одночасно, мало слухаючи й постійно перебиваючи інших, і запах від сушеної риби стоїть такий важкий, мовби тут третій день прощаються з небіжчиком.

Пітер впевнено просувається до стійки, весело киває жінці, та вдавано посміхається, не перестаючи наливати. Пітер про щось питає, жінка на знак згоди киває головою – так само не приховуючи ненависті, так само пильно озирючи зал. Пітер відчиняє бокові двері, Паша прослизає за ним і опиняється в сусідньому залі. Тут теж стоять столи,

теж усе забито військовими, так само гамірно, і голоси зливаються в загрозливе голосіння, проте в кінці залу, під сходами, що ведуть кудись нагору, на другий поверх, є маленький столик, якраз на двох, і Пітер прямує туди, мимохідь вітаючись із бійцем, чорним від диму й алкоголю. Той, не дивлячись, махає рукою Пітеру й щось говорить, і коли Пітер відходить і падає на пластиковий стілець, боєць далі говорить і киває головою, ніби розмовляє з кимось невидимим. Паша присідає поруч із Пітером, звідкись відразу ж береться риба й алкоголь у пластикових стаканчиках. Пітер недбало підхоплює стаканчик і навіть стукає об чийсь інший пластиковий і одноразовий. Одноразове шурхотіння пластику, одноразове переливання алкоголю в горлянку. Пітер бадьоро затримує свій стаканчик у повітрі, потім ледь помітним рухом виливає його вміст під стіл, на кам'яну холодну підлогу. Після цього дістає з маленької, ледь помітної кишені так само маленьку фляжку, обтягнуту коричневою шкірою, відкручує, наливає собі звідти чогось смачного. Паші, втім, не пропонує – Паша хапає губами стаканчик, переливає в себе гірку палючу вологу місцевого розливу, закашлюється, хтось соває йому просто до рота шматок риби, і Паша старанно її пережовує, забиваючи запах паленого алкоголю мертвим запахом риби. Пітер дивиться на все це з чіпкою уважною огидою, причому незрозуміло, що саме цю огиду викликає – Паша чи риба. Втім, Пітер швидко бере себе в руки й знову посміхається, і кричить щось у натовп, відповідаючи на чийсь запитання, і коментує почуте за сусіднім столиком. Надпиває своє та береться за Пашу.

– Ви чим займаєтесь? – питає.

Паша вагається, якою йому відповідати. Зрештою, відповідає російською.

– Я вчитель, – говорить коротко.

– Ага! – сміється Пітер.

Лізе до кишені, дістає одну за одною дві пачки цигарок: нерозпечатану, з дешевими міцними, і почату, з полегшеними, майже без нікотину. Дешеві ховає назад, натомість виймає дві полегшені, одну простягає Паші. Паша відмовляється, Пітер дбайливо ховає зайву сигарету до початої пачки, а ось іншу недбало підхоплює губами, дістає з непомітної кишені новеньку «зіппо», великим пальцем лівої руки вміло відкидає кришку, підпалює, ховає запальничку назад до кишені, затягується. Він так болісно примружується, ловить себе на думці Паша, ніби самосад курить.

– І де ваші учні? – питає його Пітер, випускаючи дим, від чого голос його звучить хрипко й довірливо.

– На канікулах, – пояснює Паша.

Пітер охоче киває головою.

– Ага, – каже, – на канікулах. Школу й вигадали заради канікул, – говорить. – Я на канікули завжди їздив рибалити зі своїм старим.

– На річку? – уточнює Паша.

– На океан, – говорить Пітер.

– На який океан?

– На Тихий.

Паша не знає що відповісти.

– Ви куди збирались їхати? – питає Пітер, не дочекавшись відповіді.

– В місто, – Паша нервово совається на стільці. Пітер говорить так привітно, що йому відразу ж починаєш не довіряти.

– Ага, – знову тішиться Пітер. – Справи?

– Справи, – подумавши, погоджується Паша. – Племінник в інтернаті. Забрати хочу. На вихідні.

– У вас тут, бачу, щодня вихідні.

Паша думає, що краще на це промовчати.

– Мабуть, іншим разом заберу, – додає, помовчавши.

– Ага, – підтримує його Пітер, – місяці через два.

– Чьо через два? – не розуміє його Паша.

– Ну, поки нова лінія фронту встановиться, поки пункт пропуску запустять, – пояснює Пітер. – Що ж ви його раніше не забрали, раз у вас канікули? Ви що – новин не читаєте?

– Не читаю, – чесно зізнається Паша.

– І я не читаю, – зізнається Пітер. – Я їх пишу, – додає він, витримавши дещо закоротку паузу й, розсміявшись, випускає навсібіч тютюновий дим.

– І що робити? – розгублено запитує Паша. – У нього зі здоров'ям проблеми, боюсь за нього.

– Забирайте його тепер, – радить йому Пітер, посміхаючись, – вони ще кілька днів будуть звідти виходити, – показує він на бійців довкола, – їм усім зараз буде не до вас. У місті влада міняється. Хто знає, що буде з інтернатом. Новій владі, – киває він головою в бік, де на його думку має тепер бути нова влада, – не до інтернатів. Будуть чистити місто після ваших.

Паші ріже слух оце ось його «після ваших», але він стримується, не заперечує.

– Там же стріляють? – припускає Паша.

– Тим більше, – погоджується Пітер. – Тим більше. Не хотів би я канікули під артобстрілом провести.

Паша гарячково думає. Не вигадує нічого кращого, як подзвонити старому. Дістає «нокія», набирає.

– І зв'язок теж, місяці через два буде, – коментує Пітер. – І то – якщо ваша влада постаріється, – Пітер знову робить наголос на слові ваша. – До цього не старалась, – додає.

Паша дивиться на екран – покриття справді немає. Хоча ще вчора вночі все було в нормі.

– Вони спеціально глушать, – пояснює Пітер, – щоби ваші, – показує довкола, – не знали, яка ситуація. Ніхто нічого не знає, ніхто нікому не довіряє. Середні віки, – додає він і старанно бичкує наполовину докурену сигарету в зробленій із порожньої пивної банки попільничці. – Ви не історію викладаєте? – прискіпливо дивиться на Пашу.

– Ні, – відповідає Паша, – не історію.

– Правильно, – хвалить його чомусь Пітер, – у вашій країні історію вчити – як рибу ловити: ніколи не знаєш, що витягнеш. Хоча мені подобається ця ваша любов до історії, – говорить Пітер, дістає нову сигарету, знову клацає «зіппо», знову пускає в стелю дим, – правильно-правильно, розбирайтесь, копайтесь, молодці. Що би я вам порадив, – продовжує Пітер, відкинувшись на спинку стільця й затиснувши сигарету двома пальцями, і Паша слухає його, аж зауважує, як до зали ввалюється четверо військових, і обличчя в них особливо темні, а рухи важкі й нервові, й очі в них червоні від злості та диму, окидають поглядом

приміщення й чітко, безпомилково, відразу вираховують поміж бійців двох цивільних – Пашу й Пітера – і рушають у їхній бік, неблаганно оминаючи столи. І за столами раптом помічають цей рух, і розмови стихають, усі дивляться вслід цим чотирьом, що сунуть до їхнього столу, всі замерли й напружились, лише Пітер так захопився розповіддю, що нічого не зауважує, сидить спиною до всіх, розглядає Пашу за пасмами диму й говорить із такими серйозними паузами, ніби сам дослуховується до власного голосу. – Я б вам радив обережно поводитися з історією. Історія, знаєте, така штука... – він замовкає на мить, добираючи в голові щось мудре, і раптом зауважує загальну тишу, і дивиться на Пашу пильно-пильно, і Паша не може зрозуміти, що він від нього хоче, аж тут до нього доходить, що він – Пітер – дивиться в його окуляри, дивиться й бачить там віддзеркалення тих чотирьох, що нависають у нього за спиною, і на якусь мить паніка пробігає його обличчям, нервово сіпається кутик вуст, і вена на шиї здригається від судомного бажання обернутися, проте Пітер уміло бере себе в руки й затягується, щоправда дещо нервово, але зтягується, акуратно випускає в повітря дим і завершує, – яку ніхто не має права у вас відібрати!

– Хто такі? – говорить йому просто в потилицю перший. Паша злякано розглядає його берці – з розбитими носачами, з налиплюю торішньою травою, – так само розбиті наколінники, важкі бокові кишені, наповнені чимось гострим і залізним, акаем, який він тримає на руках, мов немовля, що ніяк не засне, розгрузку з кількома запасними рижками, ошмаття кольорового скотчу на рукавах,

а головне – ніж, що стримить зі спеціальної кишені в районі серця, з чорним руків'ям і глибокими на ньому зарубками. Паша мимоволі починає перераховувати ці зарубки, але боєць повторює:

– Хто такі?

Другий і третій стають обабіч, аби перекрити можливі шляхи втечі. Хоча яка втеча? – думає Паша у відчаї. – Яка втеча? Четвертий визирає першому з-за плеча та дивиться з такою підозрою, що Паша аж здимає окуляри, нібито щоб їх протерти, а насправді – щоб усього цього не бачити. А ось Пітер озирається на голос із безтурботною посмішкою:

– Преса, – говорить він і запихає руку в глибоку кишеню, очевидно, за посвідченням, і всі четверо вмить напружуються, але Пітер уже виймає руку й простягає їм необхідні папери. – Все гаразд, – намагається говорити легко й просто, – преса. Ось посвідчення.

Перший бере посвідчення й, не зазирнувши, передає його за спину, четвертому. Ганс, каже, перевір. Ганс бере й уважно водить червоними перемерзлими пальцями з чорною землею під нігтями вздовж рядків. Пітер, посміхаючись, простягає руку, мовляв, давай, давай назад, у нас тут цікава розмова, не заважайте. І Ганс, завагавшись, уже тягне до нього руку з документами. Втім, затримує рух, і ще раз дивиться в папери.

– Ти коли кордон перетнув? – питає несподівано.

– Місяць тому, – говорить Пітер, витримавши паузу.

– Угу, – не надто вірить йому Ганс. – Я тебе тут з осені пасу.

– Та ладно, – з викликом відповідає йому Пітер.

– Да я тобі кажу, – з таким само викликом говорить Ганс, віддаючи Пітерове посвідчення першому. Той мовчки дивиться на Пітера.

– Послухайте, – каже Пітер, підіймаючись, від чого всі четверо знову напружуються. – Восени я тут теж був. Ось паспорт, там усі штампи.

Він дістає паспорт і соває першому. Перший мовчки передає паспорт за спину, сам не зводить із Пітера очей. Той намагається заспокоїтись, лізе до кишені, від чого всі вкотре напружуються, і дістає сигарети.

– Курити будете? – питає, перебігаючи очима від одного до іншого.

Але всі мовчать. А Ганс, погортавши паспорт, простягає першому, нахилиється й говорить щось йому на вухо. Перший киває та віддає документи Пітеру.

– Так а в чому проблема? – питає Пітер з удаваним занепокоєнням.

Перший військовий довго мовчить, дивлячись на Пітера, а коли той не витримує та відводить очі, говорить:

– Проблема в тому, – говорить, – що хтось стукає. Тобто передає дані. І схоже, що це хтось із цивільних.

– Чому з цивільних? – посміхається Пітер.

– Тому, що всіх інших ми знаємо, – відповідає йому військовий. – Хтось стукає. Ти не знаєш хто? – питає він раптом Пітера.

І тут вони всі вчотирьох беруть Пітера в коло. Той полотноє.

– Ні, – говорить, – не знаю.

– Точно? – перепитує його військовий.

– Точно, – не вагаючись, відповідає Пітер.

– Ну ладно, – говорить на це військовий. – Можеш іти, – каже він Пітеру й раптом повертається до Паші. – Тепер ти.

Паша розгублено чіпляє на носа окуляри й порпається в кишенях, знаходить паспорт, віддає його першому. Але відчуває, що цього недостатньо, що треба якось запевнити їх, мовляв, усе гаразд, жодних проблем із ним, Пашею, нема.

– Я з ним, – говорить він гарячково, повертаючись у бік Пітера.

І раптом зауважує, що Пітера вже немає, що той устиг зникнути, розчинитися в повітрі, забувши на столі непопачату пачку міцних сигарет.

+

Паша сидить у просторій холодній кімнаті з комп'ютером і чорним сейфом – очевидно, в бухгалтерії. Вивіски він не розгледів: Ганс провів його сходами нагору, підштовхнув у сирі сутінки коридору, легко, проте наполегливо, щоби він навіть не думав опиратися. Хоча він і так не думав – пройшов темним коридором, майже наосліп, зреагував на команду за спиною, спинився. Ганс підійшов до дверей, спробував відчинити, дверна ручка в його долоні зламано скрипнула, двері не піддалися. Тоді він надавив на них плечем і тут-таки ввалився до порожньої кімнати. Зайшов, скептично оглянув замкнений сейф, чіпати не став.

– Сиди тут, – крикнув у бік Паші. – Чекай.
– Довго? – перепитав Паша про всяк випадок.
– Скільки треба, – різко відповів йому Ганс. – Переві-
римо – підеш.

Паша пройшов кімнатою, сів на один із трьох стільців під стіною. Потім подумав, пересів на інший. Ганс дивився на все це, проте мовчав.

– Будь тут, – сказав зрештою. – Не думай тікати.
– Добре, – відразу ж погодився Паша.

Ганс вийшов, старанно причинивши за собою злама-
ні двері.

Паша сидить і чекає. У кімнаті прохолодно, вікно за-
тягнуте плівкою, що не захищає від вітру та вологи, сидить
і думає: як же я так піймався? До цього якось миналося.
З військовими він час від часу перетинався, проте суто
випадково й принагідно – на вулиці, в магазині, на стан-
ції. Коли питали, говорив, що вчитель. Зазвичай це діяло,
незалежно від того, за кого ці військові воювали. Священ-
ників і вчителів під час війни чіпають в останню чергу.
І даремно. Паша пригадує, як уперше до нього заговори-
ли люди зі зброєю, ще тоді, минулої весни, щойно все по-
чиналося, щойно вони з'явилися в місті, захоплюючи від-
ділки міліції та зриваючи з державних установ прапори,
й більшість місцевих просто не знала, як до них ставитись
і чого від них чекати. Паша ось теж не знав і знати не хо-
тів, ішов собі після занять додому, вирішив зрізати через
парк, брів, не поспішаючи, сонячною травневою алеєю:
навчальний рік добігав кінця, попереду було літо, хотіло-
ся зачинитися в кімнаті й не виходити звідти до першого

осіннього дзвоника. І ось тут йому перепинили шлях двоє з автоматами. Тобто як перепинили, Паша зі своєю неухважністю й короткозорістю сам у них врізався, а вони вже мушили якось відреагувати: зброя в руках зобов'язує. І ось вони його зупиняють, хоча й зупиняють, слід сказати, доволі м'яко, без бикування. Паша пам'ятає, що частина з них, особливо не місцеві, а ті, що приїхали, саме так себе тоді й поводити: підкреслено доброзичливо, весь час усміхаючись до мирного населення. Цукерки дітям, місця в автобусі старшим, чемне стояння в загальній черзі: ми тут заради вас, ми такі, як і ви, ми захистимо, будете далі навчати своїх дітей. Хочеться всім сподобатись, особливо – коли у тебе в руках зброя, і ти не знаєш, проти кого її доведеться застосувати. І ці ось теж говорили підкреслено доброзичливо, як до давнього знайомого, мовляв, куди так поспішаєш, чому під ноги не дивишся? І один, із круглим м'яким лицем, відразу ж засміявся дитячим безтурботним сміхом, а інший теж, схоже, хотів засміятись, тільки в нього не вийшло: так, скривив губи, відвів погляд. Паша відразу зачепився за цей його погляд – погляд рибалки, який вміє чекати, знаючи, на що саме чекає. І ще його ніс – просто вбитий в обличчя, вплющений поміж щік, як у старого сифілітика, ніс боксера. А круглопикий уже плескав Пашу по плечі, добродушно піджартовуючи з його окулярів. Паші це не подобалось, він це точно пам'ятає: штучно якось і награно, ніби для них це вистава. Вони й виглядали неприродно, як актори, що вийшли з театру за сигаретами: свіжий камуфляж ще відгонив складом, піратські бандани, як у кримських пляжників, сонцезахисні окуляри. Старі,

очевидно, відібрані в місцевих ментів акаеми, і разом із тим – новенькі білі кросівки, мабуть, нещодавно куплені, можливо, спеціально для цієї країни, для цієї війни, кросівки, у які ще не в'ївся вуличний пил і які ще не замастило травою, новенькі, святкові, що так не в'язалися з цим камуфляжем і цією зброєю. Паша стояв і дивився на їхні кросівки, не знаючи, що відповісти. А вони далі сміялись, і якимось так, ніби ненароком, безносий запитав:

– Ти взагалі – хто такий? – І далі криво посміхався, ніби говорив: питаю просто так, можеш не відповідати, хоча краще, звісно, відповісти.

– Учитель, – важко ковтнув слину Паша. Головне, подумав, аби не питали, який саме предмет.

– І чого ти вчиш? – мовби почув його побоювання безносий.

– Та всього потроху, – відповів Паша.

Стояв перед ними, не підводячи погляду, аж вони подумали, що боїться, і говорили вже не так доброзичливо, говорили скоріше зверхньо, як зі слабаком, який боїться глянути їм в очі. Хоча Паша насправді просто розглядав їхні нові кросівки.

– Хуйово шото ви тут усі вивчені, – сказав на це безносий, і вони знову почали сміятися.

І ось Паша кивнув їм, ніби прощаючись, мовчки обійшов і тихо-тихо, повільно-повільно почав відходити. Головне, щоби нічого не крикнули в спину, думав він, головне, щоби не крикнули нічого образливого. Йшов і навіть подих тамував, аби вони не чули, як у нього серце б'ється. Чому я їм нічого не відповів? – запитував сам себе

потім. – Чому не відповів? Пройшов десять метрів, двадцять, півсотні, сотню. Сміх за спиною обірвався. Паша звернув доріжкою ліворуч, усе скінчилось.

+

Паша дістає мобільник, перевіряє час. Дванадцята. Сидить тут уже з годину, а за ним так ніхто й не приходить, ніхто його не відпускає. Почекаю ще, переконує себе Паша, ще трохи. Чекає ще, потім іще, і що довше чекає, то холодніше стає: вікно, затягнуте плівкою, зовсім не тримає тепла, знадвору час від часу б'є хвилями свіжий вітер. Паша намагається не звертати на холод уваги, потім починає сам себе жаліти, що ось треба ж було так невчасно вийти з дому, потім злоститься на військових, які тримають його тут, у холодній кімнаті, не маючи жодних на те прав. І що холодніше йому сидиться, то справедливішим видається власне обурення. Якого чорта? – говорить Паша подумки сам до себе. – Що їм треба? Зараз піду, все скажу. – І він рішуче підводиться, підходить до дверей і так само рішуче тягне їх на себе. Але двері риплять так погрозово, що вся його рішучість умить вивірюється. І він стоїть, не відпускаючи дверної ручки, і сторожко дослуховується до коридорної тиші, дослуховується, проте нічого не чує. І тепер боїться вийти в коридор, аби нікого там не зустріти. І двері причинити теж боїться: раптом знову почнуть рипіти, раптом на нього хтось вийде з вогкої темряви. Стоїть і не знає, чого боїться більше. Але просто так стояти йому теж страшно, тож Паша боязко висовує голову в коридор.

А там порожньо. Я потім повернуся, говорить він сам собі, знайду кого-небудь, нагадаю про себе й потім обов'язково повернуся. Лишає двері прочиненими й наосліп рухається темним коридором, торкає одні двері, наступні, потім ще одні, за четвертим разом двері виявляються незамкненими, Паша штовхає їх і опиняється в мотельному номері. Розсіяне мерехке світло із затягнутого плівкою вікна після коридорних сутінок усе одно спить очі, Паша, мов під водою, розглядає розстелене ліжко, столик, заставлений порожніми пляшками з-під місцевого шампанського. В кутку телевизор показує новини, і в Паші таке відчуття, що він сьогодні ці новини бачив у реальному житті, на свіжому повітрі, за кілька кілометрів звідси. Він вліпає в рухливу телекартинку й лише за якусь мить помічає на ліжку розкиданий одяг. Чорна спідниця, темні колготи й легка, невагома білизна. І ще блузка. І жакет. На жакеті бейджик, на бейджику надруковано ОФЦІАНТ, а від руки синім маркером дописано *АННА*. Сама Анна, схоже, пішла в душ, здогадується Паша, почувши шум води, що б'ється об пластикові двері душової кабінки, розбивається об тепле жіноче тіло, стікає вниз її довгими ногами, губиться в трубах. І якщо зараз Анна повернеться до кімнати й застане тут Пашу, буде скандал. Може, мене навіть розстріляють, припускає Паша. Треба йти звідси, думає він. Але дивиться знову на білизну, недбало розкидану ліжком, і розуміє, що білизна, мабуть, ще ховає в собі тепло її тіла, і добре було б дочекатися, коли вона повернеться, подати їй одяг, почекати, доки вона одягнеться, познайомитись. Хоча що знайомитись, думає Паша, Анна її звати, Анна.

Знайти б її після всього цього. Знайти й про все поговорити. Захоче вона зі мною говорити? – сумнівається Паша, слухаючи, як стікає вода. Він розвертається й несподівано бачить своє обличчя. У дзеркалі, на стіні навпроти. Давно не стрижене світле волосся, окуляри в тонкій недорогій оправі, мішки під очима, дводенний заріст, що додає йому не так мужності, як недоглянутості. Родимка на правій скроні, шрам на шиї, ще з дитинства. Поправляє окуляри, дивиться на пальці. Так, ще рука, яку він ненавидів. Ловить себе на думці, що не подобається собі. І ще ловить себе на думці, що насправді хоче собі подобатись. Виходить у коридор, тихо причиняє за собою двері.

+

Людей унизу стало ще більше. Або вони голосніше кричать. Паша прослизає між спин і, намагаючись не привертати нічиєї уваги, пробирається до дверей. В кутку сидить велика компанія, схилились над столом, про щось перешіптуються, час від часу відкидаються на спинки стільців, нервово сміючись. Один із них напівобертається й окидає зал лінивим, хоча насправді дуже уважним поглядом, чіпляється за Пашу. Ганс, упізнає Паша й нажахано завмирає, боячись поворухнутись. Гостре Гансове око лише на якусь мить примружується, спіткнувшись об Пашу, лише ледь-ледь вловимо здригається зморшка під цим його оком, всього лише на частку секунди, після чого погляд рухається далі, Ганс відвертається й плескає свого сусіда по плечі. Тоді сусід повертає голову, фокусує погляд на Паші

й повільно підводиться. Паша стоїть, не рухається, навіть окуляри поправити боїться. Боець ліниво йде в його бік, недбало оминає столи й компанії, підходить, гостро дивиться на Пашу, мовчить. Потому дістає з кишені Пашин паспорт, соває Паші в калічену долоню. Розвертається, ліниво йде назад. Паша якийсь момент приходить до тями, потім швидко йде до наступної кімнати, хоче обійти барну стійку, і тут його тягне за рукав зовсім юний автоматник: шолом бовтається на руці, ніби казанок, високі черевики перемотані скотчем, схоже, зняв із когось, а шнурівки просто зрізав, тож тепер примотав чим міг. Скотч поскрипує від кожного руху, автоматник, не дивлячись на Пашу, тягне його за собою до бару, зараз, каже, не сси. Паша стоїть за ним, дивиться: автоматник показує жінці за прилавком два пальці як знак перемоги, але насправді просто замовляє ще дві, а поки жінка наливає йому, він нишпорить кишенями, аби розрахуватися, і дістає цілу жменю дрібних купюр, незадоволено їх оглядає, знову лізе до кишені, не випускаючи Пашиної руки, і раптом дістає ручну гранату. Жінці заціплює, а автоматник кладе гранату на прилавок і далі шарить кишенями, у той час як граната починає котитися прилавком, котиться, котиться, повільно-повільно, жінка не може відірвати від неї погляду, аж алкоголь виливається через край, і ті, що стоять поруч, теж помічають гранату та не можуть нічого вимовити, дивляться лише, як вона повільно-повільно підкочується до краю, як вона застигає, як перевалюється через край і летить на підлогу.

– Лягай! – кричить хтось над вухом і ломиться крізь натовп.

Жінка теж пронизливо скрикує. Паша вириває свою руку з руки автоматника й кидається до дверей, на світло. А світла о цій порі майже немає, світла мало, а те, що є, – вогке й застудне.

+

– Куди їдемо? – питає його таксист.

– Додому, – відповідає Паша.

– Воєнний? – питає таксист далі.

– Цивільний, – відповідає Паша.

– Ясно, – таксист незадоволено викручує кермо, так, як викручують мокрий одяг.

Спочатку мовчить, а тоді не витримує й починає говорити. Страшенно злоститься й нервує. І ось якщо не звертати уваги на його нерви та злість, то говорить він про те, що доріг немає, дороги просто роз’їбали, роз’їбали й усе тут, і немає тепер доріг, і раніше не було, і тепер немає. І незрозуміло, що його нервує більше: те, що їх не було, те, що їх немає, чи те, що їх, схоже, тут узагалі ніколи не буде. І ось він злоститься й нервує, і говорить, ось, мовляв, дороги й воєнні, і все роз’їбали, і брат сидить у місті в підвалі, разом зі своїми, і не хоче звідти вилазити, я йому говорю, говорить він Паші, вилізай, вивезу на цей бік, тут хоч робота є, а там неясно, хто зайде тепер, і незрозуміло, що буде, може розстріляє тебе нова влада, а він сидить, боїться лишати будинок, а що будинок? – питає він Пашу, кому він на хрін нада, цей будинок, і дороги, говорить він, дороги роз’їбали.

– А шо, – перебиває його Паша, – можна вивезти?

– Кого? – не розуміє таксист.

– Брата твого, – пояснює Паша. – Його шо, можна вивезти? Усе ж перекрито.

І тут таксист вибухає. І починає злостиво заперечувати й доводити, і знову якщо не слухати зайвого, то говорить, що є сто двадцять п'ять варіантів в'їхати туди й виїхати назад. Можна хоч вагони звідти вивозити. Чим багато хто й займається. І що він зранку вже дві ходки зробив, об'їхавши всі блокпости й намахавши всіх генералів. І що по телевізору показують зовсім не те, і що він ось узагалі його не дивиться, бо там і дивитися немає чого.

– А шо, – знову перебиває його Паша, – туди правда можна проїхати?

– Ну, – киває головою таксист.

– І до інтернату?

– До інтернату? – таксист темніє обличчям. – Можна, в принципі. Тільки там учора так валили.

– Роз'їбали? – уточнює Паша.

– Роз'їбали, – не заперечує таксист. – По-моєму, роз'їбали. Точно не знаю. Давно не був. Шо я там не бачив, в інтернаті-то?

Сидять і дивляться одне на одного: Паша – трішки повнуватий, неголений настільки, що можна вважати це бородою, в лижній шапочці й головне – в окулярах, через які йому відразу ж перестаєш довіряти; і водій – у безрозмірній шкірянці, потяганій і поламаний, так, ніби він у ній спить, ніби це його власна шкіра, схожий на стару ігуану в зоопарку. Здохне – навіть шкіру не здеруть, настільки

виглядала. І картуз на голові в нього теж шкіряний і теж вигараний, мов футбольний м'яч, яким довго грали на асфальті. Круглі риб'ячі очі, вуса, що прикривають рвану верхню губу, дивиться на Пашу, намагаючись зрозуміти, до чого той веде. А Паша теж дивиться на нього крізь скельця своїх інтелігентських окулярів і думає, що ця вся його потертість, вона ж не від бідності, машина в нього нормальна, хоч і не нова, але, схоже, була в добрих руках десь у Голландії, і пахне від нього нормально, в сенсі не смердить – і то добре, а ось ця потертість... Таке враження, що він весь час третється об щось, мов кіт об господарську ногу. Або корова об телеграфний стовп.

– Так що, їдемо? – питає ігуана.

– А точно доведеш? – Паша мимоволі поправляє окуляри, тут-таки відсмикує руку, ненавиджу, думає, ненавиджу себе за цей рух, що ти їх поправляеш весь час, ці окуляри?

– До інтернату навряд, – говорить ігуана. – До вокзалу можу. Там розберешся.

– Ну давай, – невпевнено погоджується Паша.

– У тебе бабки хоч є? – питає про всяк випадок ігуана, примружуючи око. Хоча воно все одно не примружується, пронизуючи Пашу: кругле, риб'яче, водянисте, як ранкове повітря.

Водій викручує перед мотелем, просто біля ніг кількох військових, що стоять і димлять, і дивляться на них звично, себто як на рухому мішень. «Опель», залитий багном, чавить калюжі й стрибає вузькою асфальтівкою геть від траси, у сіру вогкість зимової панорами, яка враз

відкривається перед ними, щойно вони вискакують на гірку й вивертають за лісосмугу. Звідси, від лісосмуги, поля обриваються вниз і тягнуться, скільки стає ока, а там, де вже нічого розгледіти не можна, за туманом і низькими хмарами, схожими на вантажні літаки, там теж щось є, щось дихає, горить, виблискує. Паша здогадується, що це і є місто. Таксист бовтається в ямах, стрибає, злоститься, а вже коли мотель зникає за лісосмугою, трішки розпружується, пригальмовує, зараз, каже Паші, скло протру, каже, і сходить на узбіччя, черпає там повні пригорщі твердого потемнілого снігу й починає протирати ним лобове скло. Паша дивиться, як розламується сніг, як він сповзає склом, розмиваючи простір, як болісно дмухає на скрижанілі пальці водій, як він притискається своєю потертою шкірою до брудного капота, дістаючи до скла, втираючи в нього крижані згустки, Паша вилізає назовні й дивиться на південь, намагаючись убити час, якого в нього, насправді, не так вже й багато.

Чорне від незібраного з минулого року соняшника поле, де-не-де сіре, аж до синього, снігове ошмаття, вогка жирна земля, глибокі сліди від техніки, що в'їжджала просто в цю темну соняшникову пройму: невідомо, чи щоби відстрілятись і поїхати далі, чи щоби пропустити зустрічну колону. Паша робить крок уперед, крізь затвердлу снігову кірку гостро пробивається трава, краще туди не ходити, нагадує він сам собі й відступає ближче до машини, яка дає про себе знати за спиною теплим бензиновим запахом. За перемерзлим соняшником тягнуться ЛЕПи, ніби підставки для рибальських сітей. Чорний метал підтримує

важкі поздовжні лінії дротів, що розтинають небо, витягуючись у дощ. У низині, далеко, за полями, темніють мокрою шерстю голі дерева дачного кооперативу. Цієї зими дерева взагалі особливі: чутливі, мов тварини, здригаються на кожен вибух, тримають у собі своє тепло, не вимерзають, прогрівають довкола себе чорні лунки, в яких темно зеленіє стара трава. Кора вогка й беззахисна – торкаєшся її та плямишся цим темним болючим соком, ніби фарбою, ніби кров'ю з надрізів. А за дачами, які тягнуться уздовж русла мілкої промислової річки, всуціль зарослої очеретом, ледве розгледити огорожу ремонтного заводу, що лежить у балці, а балка, заповнена дощем і туманом, вигинається в бік міста, і повітря стає таким щільним, що далі вже не видно нічого, але там теж щось є, більше того: там усе лише починається, там починається місто. І ще, останнє: збоку, на обрії, де світло небес відливає молоком і оловом, стоять труби комбінату – високі, холодні, мертві. І головне, ніде жодного птаха. Ніби тут був великий голод, і птахів поїли. А поміж цим усім має лежати лінія фронту. Справжня лінія фронту. І якщо раніше, доки місто було в облозі, Паші так жодного разу й не випало її перетнути, то ось сьогодні, схоже, перетнути її, цю лінію, доведеться. Ну що ж, заспокоює Паша сам себе, ну що ж.

+

Востаннє Паша їхав на таксі місяць тому, повертався з міста. Дорога прострілювалась, проте всі думали, що коли їхати швидше, то шансів загинути не так багато. Вони

стояли на виїзді з міста, коло порожньої заправки, темною наляканою зграєю: Паша й кілька жіночок, що поверталися додому, на станцію, обтяжені торбами, мов гріхами. Їх довго ніхто не хотів брати, зрештою гальмонув і завмер посеред калюжі «жигуль», котрась із жінок махнула була водієві, мовляв, під'їдь, незручно добиратись водою, але водій так відчайдушно почав кричати, що всі мовчки полізли у воду. Він так і кричав цілу дорогу, рвонувши від заправки, вискочивши в поле й женучи чорним вугільним простором між містом і станцією, ні на мить не збавляючи швидкості й ні на мить не вмикаючи фар, мчав і лаяв, як умів, нещасних жінок. А вони у відповідь кивали мовчки головами, ніби погоджувалися з усім, схожі на прочанок у церкві: прийшли каятись, тож і каються тепер, чого ж не каятись, раз прийшли. Паша навіть хотів перебити його, заступитися за жіночу гідність, але не перебив, не заступився, а, виходячи, ще й переплатив.

+

Дорога розбита настільки, що їздять нею радше з поваги до її минулого. З тим самим успіхом можна їхати чорним розкислим ґрунтом. Але ігуана-таксист, схоже, цю дорогу знає, як власне тіло: де треба – почухає, де болить – натисне. Коли на узбіччі з'являється великий дерев'яний хрест – завзято хреститься. Причому незадоволено кидає оком на Пашу, буде той хреститися чи ні? Паша вдає, що нічого не помічає. На розвилці й унизу, перед мостом, стоять покинуті блокпости, мов розорені кимось пташині

гнізда. Домашній одяг, посуд, газети, розбиті армійські коробки, розтерзані вітром мішки з піском – усе це по-сирітськи лежить просто неба, забивається в ґрунт, змішується зі снігом і мулом. Проїжджаючи блокпост, ігуана щоразу напружується: ніхто не знає, що лишили по собі ті, хто гнів тут останні місяці, які несподіванки можна знайти в їхніх норах. Та й чиї це блокпости – тепер і не зрозумієш: усе випалено, вибито осколками, і дерева довкола схожі на щогли рибальських човнів – гострі, високі, зовсім без гілок. А особливо страшно переїжджати міст, оскільки міст – об'єкт стратегічний, а кожен стратегічний об'єкт викликає найперше бажання його підірвати, висадити в повітря разом із тими, хто вирішив його, цей об'єкт, перейти. Ігуана аж очі заплющує, в'їжджаючи на нього. І Паша, побачивши таке, теж примружується. Так і їдуть якийсь час, наосліп. Страх – штука невидима, але всеохопна: ніби й не бачиш жодної загрози, довкола тихо, і навіть небо вгорі відблискує металевими пластинами, а ось саме лише усвідомлення, що ти на прицілі і що в'їбати може будь-якої миті, незалежно від кольорів і рухів у небі, робить цю всю ситуацію незатишною, і хочеться далі сидіти із заплющеними очима й рахувати, скажімо, до ста, доки від тебе відійдуть усі довколишні монстри.

Ігуана не витримує першим – тисне газ, вивертається між бетонних блоків із нанесеними червоною фарбою застереженнями та рве вперед вугільною заштрихованою дорогою. Проте, не виїжджаючи на черговий пагорб, біля чорної низької лісосмуги, що тягнеться праворуч від асфальту, вся суцільно з шовковиць і гострих акацій, раптом

викручує кермо. «Опель» їхній хлюпається в снігову яму, мов пес у пінисте море, важко пробуксовує, відпльовується чорноземом і кригою, а все ж рухається, рухається вперед, виповзає потроху зі снігової каші, торкається колесами твердого, вигрібає на присипану гравієм траву, за якою ледь-ледь можна розгледіти стару доріжку, та, щоразу послизаючись на мокрій глині, пхається далі, уздовж чорних, як газетні заголовки, шовковиць.

– Ти куди? – лякається Паша. – А якщо міні?

– Да які міні? – злісно відповідає ігуана. – Тут роки два ніхто не ходив, дивись, яка трава.

Трава дійсно б'ється об днище «опеля» й лізе у вікна, і не виїхати б їм із цих хащів, якби не просипаний кимось завчасно гравій, невидимий, проте відчутний: хрустить під колесами, наче яблуко на зубах, і глухо пересипається. Ігуана задоволено тисне на газ, у небі просто над ними бовтається прозоре обіднє сонце.

– Колись була нормальна дорога, – пояснює ігуана задоволено, – можна було на дачі з траси проїхати. Заросло все, бачиш?

Довго їдуть невидимою доріжкою, толочать сухий бур'ян, притискаються до лісосмуги, щоб не помітили. Хоча лісосмуга наскрізь просвічується й продувається січневими вітрами, скрадайся не скрадайся – до першого поста, потім викручуйся як можеш. Попереду, з-за шовковиць, уже проглядають перші дачні паркани, лісосмуга різко обривається – далі лише пласке поле, перекопане кротоми, і за ним – тиха, як смерть, дачна вуличка. Пашу знову охоплює невимовний страх, знову хочеться

заплющити очі й заховатись під ковдру, але ігуана не витрачає часу даремно, тисне на газ і завертає вбік, просто в яр, туди, де має текти річка. І машина сповзає полем, підстрибуючи на кожній кротячій ямі, дачі залишаються вгорі, натомість вони справді сповзають майже в річку, вздовж якої тягнуться коров'ячі стежки, і ось цими коров'ячими стежками ігуана й править далі, все швидше й швидше, все далі й далі від порожніх дачних віконниць. Паша не витримує й озирається, і встигає навіть розгледіти розбиті злі віконниці, але їх із ігуаною це вже не стосується, вони вже вискакують повз очерети на нормальну бетонку, мчать поганою, проте твердою дорогою, довго, невимовно довго трясуться цією бетонкою, потому пірнають під високу огорожу ремонтного заводу.

Дорога стає кращою, проте ігуана не поспішає, навпаки – пригальмовує. Прислухається, дивиться довкола. Паша опускає вікно. З вулиці тягне болотом і мертвою травою. Рушають далі. Огорожа тягнеться собі, тягнеться, нарешті попереду з'являються ворота – сині, металеві, розчахнуті настіж. Ігуана обережно підкочується. Порожньо й тихо. Але тиша така, ніби хтось вийшов і ось-ось повернеться. Тиша тисне й лякає. І щось там, за воротами, просто на землі, між подертими комбінезонами й перемашеним ганчір'ям. Щось зайве. Ігуана пригальмовує й дивиться туди, не відриваючи погляду. Паша висовується збоку, теж хоче розгледіти.

– Шо там? – питає налякано. – А? Шо?

– Собаки, – відповідає ігуана, важко ковтнувши слину. – Постріляли.

– Для чого? – не розуміє Паша.

– Хуй їх знає, – пояснює ігуана, – мабуть, щоб не шуміли.

Псів двоє. Обидва великі, темні, незрозумілої породи. Лежать у брудній воді, один коло другого. Кров під ними всоталась у сніг та асфальт, шерсть довкола ран позлипалася червоними згустками. Затверділий від смерті вишкір, гострі, але вже цілком безпечні ікла, скляні гудзики очей, чорні подушечки лап. Порожнє подвір'я, відчинені ворота. Ігуана мовчки рушає далі. На якусь мить виходить сонце. Паша дивиться проти сонячних променів, прикривається долонею, тоді переводить погляд на ігуану: йому здається, що очі в ігуани зволожуються. Від сонця, мабуть.

+

Ліворуч тягнеться бетонна огорожа, праворуч – фарбована в жовтий труба газогону. Труба в кількох місцях перебита, ніби кістка, болить і потребує допомоги. Проте допомогти ніхто не може: вулиця порожня, на трасі зовсім нікого, лише попереду якесь палене залізо, так, наче хтось довго жував пересмажене м'ясо, не дожував, кинув остигати. Ігуана обережно об'їжджає палену гору.

– Танк, – каже, – 64-й. Горить, як дрова.

– Чим це його так? – питає Паша.

– Да яка різниця чим? – відповідає ігуана. – Це вже нормально. Там два трупи було, я цілий тиждень їздив, хоч би хто прибрав.

– А сам чьо не прибрав? – раптом обертається до нього Паша.

– Да нахуя вони мені! – різко відповідає йому ігуана, і кашкет його гостро й загрозово цілить просто в Пашу.

Паша не знає, що відповісти. Відвертається до вікна. Ігуана дивиться на дорогу, теж нічого не говорить.

– Страшно, – говорить ігуана несподівано, – страшно брати в руки мертве. Ясно тобі?

Паша мовчки киває, непомітно потираючи руки, ніби вони замерзли. Їдуть далі. А далі огорожа врешті-решт закінчується, ввіткнувшись у трасу, що тягнеться до міста. А за трасою стоять двоповерхові будинки, переважно тут і живуть робітники з ремонтного. Паша боязко оглядає вікна: половина з них вибиті, половина затягнуті плівкою чи забиті фанерою. Темні всі, людей немає. Паша думає, що востаннє живих людей вони бачили коло мотелю, але люди ті були такі злі, ніби й не люди. Ще була Анна, але він її навіть не бачив. Цікаво, яка вона? – думає Паша. – Впізнаю її, коли побачу? А ще був Ганс, Паша згадує Ганса, його важкий погляд, лінивий порух плечей – і здригається, озирається довкола. Ігуана виїжджає до траси й вагається. Опускає скло, висовує надвір свою шкіряну голову, слухає напружено. Збоку здається, ніби принюхується до повітря. А повітря пахне горілим і мертвим, багато не нанюхаєш, тож ігуана всовує голову назад, ховається в нору, швидко й нервово підіймаючи скло.

– Ніби нікого, – говорить Паші самими губами. – Спробуємо?

– Давай, – відповідає йому Паша. Також самими губами.

Обережно виповзають нагору. Огорожа лишається позаду, натомість ліворуч відкривається панорама з широкою трасою й низькими небесами. Неба так багато, що бачиш лише його, але ось очі звикають до такої кількості повітря, і вони помічають біло-сірого кольору пасажирський автобус із висадженими вікнами, а довкола автобуса – цілий натовп військових. Хто такі – невідомо: жодних прапорів, шеврони з машини не розгледіти, та й не розуміється Паша на шевронах; темні, насторожені, стоять, тримаючи в руках зброю, і дивляться просто на них. Просто на їхній «опель». Дивляться уважно й здивовано, мовляв, хто це й звідки? Ігуана аж пригинається за кермом і мимоволі пригальмовує, і найбільше йому хочеться зараз дати задню й скотитися назад, за огорожу, але Паша розуміє, що назад у жодному разі не можна: лише не назад, тільки не назад. Давай, шипить він ігуані, дави, давай. Й ігуана слухняно давить, щоправда, не надто впевнено, але повертає й повільно-повільно рушає вперед. Так діти вночі йдуть у туалет: обережно, повільно, навпомацки, боячись нашттовхнутись на відчинені двері. І обоє вони – і Паша, й ігуана – дивляться налякано в дзеркало й бачать, як від групи відокремлюється один боець і спрямовує свого «калашникова» в бік їхнього «опеля», що так повільно віддаляється, і бачать ще, як хтось із його приятелів торкає його за руку, мовляв, кинь, не треба, але він рухом плеча скидає руку приятеля й знову підводить «калашникова». І Паша ще думає: може,

варто вийти, поговорити, пояснити, показати паспорт? Тільки ось хто це? Хто це такі? Як із ними говорити, що пояснювати? Тут уже хочеш не хочеш – ховатися нема куди, ігуану мов паралізувало, Паша втягує голову в плечі, додому треба було їхати, говорить сам собі, говорить, не відриваючи погляду від бійця, який дивиться їм услід із осудом та азартом. Але за спинами бійців, десь там, за пагорбом, раптом розламується тиша, лунає вибух, бійці сиплються на землю, як стиглі яблука в мокру траву, і той, хто цілився в них, теж припадає до асфальту й кидається на узбіччя, і це останнє, що Паша встигає розгледіти, оскільки ігуана втоплює педаль газу в днище свого «опеля» – і вони летять униз порожньою трасою, під мокрими небесами, в яких по обіді прориваються сонячні затони та сліплять очі, і вода довкола спалахує тисячею зблисків, як у березні, хоча потому небо зачиняється, мов двері ліфта, і знову стає срібно й волого.

Внизу, на кільці, ігуана порушує правила, вискакує на зустрічну, оминає барикаду, складену з дерев'яних піддонів, і мчить далі порожнім проспектом. Мчить і вистрибує на привокзальну – так само порожню, ніби всі, кому треба, давно поїхали. Пригальмовує, все, кричить Паші, вистрибуй, Паша справді вистрибує, у стрибку встигаючи-таки розрахуватись і навіть устигаючи обуритися з приводу ціни, ніколи не обурювався, платив, скільки казали, а тут щось зачепило його: разом же боялись, разом нервували, що ж із мене тепер дерти, обурюється Паша, але платить, сука, платить, скільки кажуть.

+

Вокзал фарбований у жовте, але під дощем фарба стала темною, важкою. Державні прапори з колон завбачливо зняли: розуміють, що армія місто залишає, краще не нервувати тих, хто сюди зайде слідом. При колонах кошики для сміття, переповнені яскравими обгортками та пластиком. Згори, на порожніх пляшках з-під коли, зависло кілька закривавлених бинтів. Кров теж яскрава. Кошики давно ніхто не опорожнює. Навіть голуби довкола них не товчуться. Де вони, до речі? – думає Паша, короткозоро роззираючись довкола. Де взагалі бодай хтось? Рештки снігу на даху, кручені дерева віддалік, небо остуджено осідає згори. Паша ковзає поглядом вгору-вниз і раптом помічає їх – сотні теплих пташиних згустків, що стискаються, мов кулаки, сотні пташиних дзьобів, що націлились на нього згори, сотні очей, круглих, застиглих від постійного страху, голуби тиснуться одне до одного, щільно сидять угорі, над колонами, під вокзальним навісом, втискаються одне в одного, ніби їм холодно, хоча їм не холодно насправді, їм страшно: бояться гуркоту за комбінатом, бояться тиші прилеглих вулиць, бояться ртутних небесних відблисків, бояться того, що довкола нікого немає. Бояться Паші, який тут намалювався й товчеться під вокзалом, бояться його, не зводять із нього своїх круглих, як сонця, очей. Паші відразу ж стає незатишно, стоїть під прискіпливими пташиними поглядами, дивується, скільки їх туди набилось, як вони помістилися всі туди, думає, а коли щось станеться з вокзалом? Якщо згорить вокзал? Тоді що? Куди їм? Де

ховатися? Раптом стає їх так шкода, і малого стає шкода: якого чорта він сидить у цьому інтернаті, давно час забрати його додому, якщо його мама – ідіотка, то що, вони зі старим не зможуть за ним дивитися? Зможуть, ясно, що зможуть, давно слід було це зробити, особливо – зважаючи на його стан, завжди відкладаю все на потім, завжди не вистачає часу на найважливіше, на найголовніше, завжди від усього ухиляюсь, відходжу вбік, не маю сміливості говорити, що думаю, і думати, що хочу, коли це все вже закінчиться? – питає Паша сам себе. І самого себе йому теж стає так шкода, так шкода, як оцих ось птахів, що дивляться на нього, мов на птахолова, приречено і з цікавістю. І ось коли йому себе стає особливо шкода, Паша опускає очі й бачить вікна. А за вікнами бачить десятки очей, які так само, по-пташиному – приречено й прискіпливо, – пильнують за кожним його, Паші, рухом, за кожним його кроком. Дивляться із-за немитих вокзальних вікон, не відриваючись і не довіряючи. І тут Паша розуміє, що вокзал насправді забитий народом, що вони там сидять усередині, мов у церкві в обложеному місті, думають, що там їх не дістануть, дивляться крізь вікна на світ, який безупинно звужується. А коли на сусідній вулиці, за проспектом, сухо ламається автоматна черга, Паша зрештою приходить до тями й теж кидається до вокзальних дверей. Б'ється в них плечем, утискається в них, а вони не піддаються, а тут протріскує в повітрі ще одна черга, і Паша панікує, і вже шкребеться, як потопельник об днище пароплава, з якого випадково випав, аж доки чиясь дитяча, зовсім дитяча рука штовхає двері в його бік. На себе, розуміє Паша, на

себе, і рве двері на себе. В обличчя б'є духом сотень невиспаних переляканих людей, запахом страху й поту, важким настоєм істерики й недосипу. Паша кидається всередину, між теплих тіл і мокрої тиші. Вони всі бачать, думає він, всі бачать, як мені страшно, який я переляканий, дивляться на мене, ніби я клоун, думає Паша, я і є клоун, нагадує він собі, що я сюди припхався, що я тут забув? Знімає окуляри, які миттєво запітніли в теплі, протирає їх рукавом светра, одягає (знову зайвий рух пальцем), озиряється довкола з викликом, мовляв, слухаю вас, хто що хотів сказати? І зауважує з деяким розчаруванням, що на нього ніхто, зовсім-зовсім ніхто не звертає уваги, що ніхто на нього вже не дивиться, що всі, хто може, стоять при вікнах, визирають у білий світ, так, ніби забігли сюди з вулиці від дощу й тепер зазирають у небеса, чекаючи, коли дощ нарешті мине. А кому не лишилося місця біля вікна, той важко тісниться по лавах та кутах, очікуючи невідомо на що. Паша стоїть посеред цього людського пахучого й наляканого тлуму та розуміє, що стояти йому особливо теж немає чого, що треба кудись рухатись, і він починає рухатись, починає пробиратися крізь тягучий натовп, наче входить в одязі до осінньої води.

+

Лише жінки й діти, чоловіків немає. Паша єдиний із бородою. Так, мовби потрапив на жіночу зону. Де чоловіки? – питає він себе. Може, чоловікам сюди не можна? Може, вони в цей час займаються чимось важливим,

а я тут стою посеред залу очікування, зі своєю нікому тут не потрібною бородою? Може, чоловіки вже виїхали звідси, а жінок своїх залишили на вокзалі, в камерах схову? Цієї миті в кутку хтось дико зойкає – й усі озираються на цей крик, зал на коротко, всього лише на якусь секунду, завмирає. А потому починає гудіти й нерозбірливо кричати. Хтось відривається від вікна, хтось підводить сонну голову із сусідського плеча, хтось висовується з-поза колон. Жіночий вереск натомість не вщухає, навіть більше, у ньому прорізаються якісь окремі слова та інтонації, і Паша навіть не головою – легенями – розуміє: йдеться про дитину, тому кидається в натовп, намагається проштовхатись і відчуває цей жіночий дух, що обступив його звідусюди, дихання й запах сотні жінок, запах покинутого житла й поспіхом зібраних клунків, запах істерики та претензій, які немає кому висловити. Простовхується далі, пустіть, каже, пустіть, я вчитель, пустіть, але ніхто його особливо не слухає. Тим більше, що тут почуєш за лементом і вереском, який далі лунає з кутка, лунає, не затихаючи, аж Паша вистрибує на чийсь жіночі плечі перед собою, і жінка враз поступається місцем, обурено й голосно озираючись до Паші. Але йому все одно, він вивалюється в куток, бачить на підлозі жінку – добре одягнену, в сенсі дорогого – у якійсь шкіряній рожевій куртці й чоботах на підборах. Сидить на підлозі, на складеній картонці, й притискає до себе дівчинку років двох. Притискає, ніби її в неї відбирають, і горлає так, аби всі розуміли, що не відберуть. Хоча всі, навпаки, раді захистити цю жінку в рожевому, але не розуміють, що сталося й від

кого її захищати. І дитина теж не може зрозуміти, що діється з мамою, навіть вона втискає її в себе, що вона від неї хоче, і кричить налякано, оскільки не звикла бачити маму такою. І жіночки довкола теж голосять, ніби тут когось придушили. Паша розуміє, що ще трішки – і справді придушуть, тому присідає до жінки й починає її кликати. Але та дивиться на нього мертвим від страху поглядом і не замовкає. І ось тоді Паша не витримує, хапає жінку лівою рукою за голову й різко тягне на себе: шо? – шипить їй просто в обличчя, – шо? Ну? Жінка фокусує свій мертвий погляд на його окулярах і раптом каже, навіть не каже, а якось вихлипує із себе: зняли, каже, зняли просто з руки, зняли, поки ми спали.

– Шо зняли? – не розуміє Паша.

– Золото, – виє вона, – золото зняли.

– Хто? – намагається забрати в неї з рук доньку Паша.

– Не знаю, – та лише сильніше притискає малу до грудей, – не знаю. Ми спали.

– Хто? – Паша підводиться й озирається довкола. – Хто зняв?

Говорить тихо, але його чують, він це помічає. Чують і навіть очей не відводять. Дивляться важко, липко, але без страху. Дивляться, ніби питають: а ти хто такий, звідки, що тут робиш? Паша теж дивиться на них, ковзає поглядом по їхніх обличчях – сонних, заплаканих, озлоблених, і розуміє, що він тут справді єдиний чоловік, і що жодної довіри він тут ні в кого не викликає, скоріше навпаки, викликає підозру та роздратування. Так, ніби він їх сюди загнав, до цього приміщення, загнав і зачинив ізсередини,

не дозволяючи нікому виходити, тож і зрозуміло всім, що всі проблеми тут – від нього, що це він у всьому винен, він має за все відповідати – бородатий Паша, вчитель у теплій куртці, який затерся тут між ними, винює щось, випитує. І Паша не витримує цих поглядів і цієї тиші, і схлипування за спиною, і дитячого вереску – гострого, мокрого – теж не витримує:

– Хто? Я питаю, хто зняв? Шо мовчите?

Жінки справді мовчать, але розступаються. І з-поза їхніх спин виходить двоє. Першим іде приземкуватий, ніби натоптаний чимось, із жорстким волоссям і світлими, вигорілими на сонці очима. Схожий на начальника, але такого, колишнього, без підлеглих. У камуфляжному бушлаті з коміром із якогось дохлого бобра, у випрасуваних, зі стрілкою, брюках, заправлених у сині гумаки. А за ним іде другий, зовсім молодий, сопливий якийсь, із червоними, злими й припухлими очима. Наче всю ніч грав на комп'ютері і до того ж програв. Рухи нарвані, хода ламана, куртка з якимись блискітками, взуття дитяче – зелені кроківки, потемнілі від води. Ага, думає Паша, все-таки чоловіки є. Не всі виїхали. Найкращі лишились.

– Шо тут? – питає приземкуватий.

Говорить, мішаючи слова, стоїть перед Пашею, а дивиться вбік і питає кудись убік, ніби з духами розмовляє. Говорить, а сам якось упевнено й уміло затискає своїм животом Пашу в куток, до жінки з дівчинкою, що затихла, заінтригована появою нових персонажів.

– Ось, – починає пояснювати Паша, теж мимоволі мішаючи слова, – жінщина, значить, спала, з дитиною, зняли

золото. А вона, значить, спала, і золото зняли... – говорить Паша все менш упевнено.

– А ти хто? – приземкуватий питає його, хоча дивиться на жінку із заліпленим обличчям: чи хтось побив, чи сама впала. Тож Паша й не знає, відповідати самому чи жінка за нього відповідь.

– Я? – перепитує він про всяк випадок.

– Ти, – повторює приземкуватий. – Може, ти і зняв?

– Я? – ще розгубленіше видихає Паша.

Він уже збирається сказати приземкуватому все, що про нього думає, і захлинається теплим застоїним вокзальним повітрям, аж тут його випереджають:

– Да він, він, – твердо, хоч і неголосно кидає збоку якась баба із золотими зубами.

Паша обертається на голос, йому аж подих забиває від люті, хоче її, цю бабу, розгледіти, шукає її очі, але бачить лише зуби, що тьмяно світять із натовпу. Паша ловить себе на думці, що ніколи не бачив стільки золота, може, це і є те золото, яке зняли, думає він, може, вона зняла його й заховала під язиком, і хоч говорити незручно, проте ніхто не відбере. Він сіпається вперед, аби і їй теж сказати все, що думає, але приземкуватий різко виставляє руку, Паша натикається на цю перепону, відкидається назад, знову рветься в натовп, але приземкуватий виставляє вперед цілу п'ятірню, розчепірює товсті пальці зі світлим, мовби вибіленим волоссям. Паша дивиться на ці пальці й злякано відступає.

– Стоять, – каже приземкуватий. – Стоять. Ти хто такий?

– Учитель, – говорить Паша.

– Да який учитель! – кричить збоку якась інша жінка, теж золотозуба, між іншим. – Він зняв!

– Тихо, – каже на це приземкуватий, важко підіймаючи руку. – Розберемось. Документи, – повертається він до Паші.

Паша думає: треба спитати, хто це, у жодному разі не можна давати йому в руки свій паспорт. І тут-таки лізе за паспортом. Приземкуватий натомість розуміє це по-своєму й перехоплює Пашину руку. Викручує її, ніби мокре прання, розвертаючи Пашу до стінки. А баби галасують уже всі разом:

– Він! – кричать. – Точно, він! Терся тут, штовхався! Він!

– Тихо, – обриває їх приземкуватий і, звертаючись до молодого, наказує: – Кишені перевір.

– Хто ви такі? – нарешті видавлює із себе Паша, крутячи головою.

– Рот закрій, – радить йому молодий і починає нишпорити кишнями.

Дістає жуйки, дістає серветки, потім монети, потім канцелярські скріпки. Потім усе це вивалюється йому з рук і розсипається липкою підлогою. Потім він лізе кишнями джинсів, дістає гаманець, демонстративно, щоб ніхто його не запідозрив, розкриває, длубається там із неприхованою цікавістю, дістає старі квитанції, дістає карточку із супермаркету, повідомлення з пошти. Перераховує купюри, на мить затримується, давай-давай, киває йому приземкуватий, і молодий рішуче запихає гаманець

назад, до Пашиної кишені, а сам обплескує Пашу по боках своїми кістлявими, як у смерті, долонями, а відтак лізе до рюкзака. Копається там, як у себе вдома, витягає бутерброди, пляшку з водою, старий пошарпаний детектив. А Паша стоїть і дивиться вниз, у куток, де жінка притискає до себе малу, і жінка дивиться на Пашу так, ніби ніколи, жодної хвилини свого нещасного життя не сумнівалась, що це саме він, саме Паша, ось саме цей бородатий в окулярах задрот зняв із неї її золото. І тут Пашу різко обертають лицем до народу.

– Хулі ти тут без документів шарішся? – питає молодий не так Пашу, як усю цю золотозубу бабську публіку. – А?! – говорить театральню, з притиском.

– Я з документом, – ображено відповідає Паша й відчуває, що ось-ось заплаче, і всі побачать, і сміятимуться, що ось цей – великий, здоровий, із бородою – стоїть і плаче.

Але плакати йому не дають. Приземкуватий обертається разом із Пашею, штовхає його вперед, і вони різницьким ножем прослизають крізь липкий маргарин на товпу. Спокійно, – кричить приземкуватий угору, ніби звертається до птахів, – розберемось. Птахи не відповідають.

+

Зсередини гніздо чергового по вокзалу нагадує камеру смертника: так само тісно, так само непровітрено. Жалюзі опущені, що там у залі – не зрозумієш. Екран компа

на столі перемотано скотчем, скотчем – знову ж таки – до скла приліплено календарик за минулий рік. Горнятко з монетами та канцелярськими кнопками, калькулятор, кілька профспілкових газет – на такому робочому місці важко любити клієнта. Ага, ще портативний телевізор – червоний, із запилюженим, ніби попелом присипаним екраном, схожий на мініатюрну газову камеру. Пашу заводять, ставлять до стінки. Приземкуватий причиняє двері на ключ, ключ ховає до кишені. Добре, що не проковтнув, думає Паша, дивлячись на це все. Хоче сісти на офісний стілець, проте молодий його випереджає – стрибає та відразу вмикає телевізор. Нічого особливо там не показують, а все ж з’являються якісь тіні, йдуть крізь дим, спливають кров’ю, сиплють на камеру прокляттями. Приземкуватий теж сідає, просто на стіл, жопою на калькулятор. Кидає бушлат із бобром на руки молодому, той так і сидить – із бушлатом на простягнутих руках, ніби хліб-сіль тримає. Приземкуватий схрещує руки на грудях, час від часу рішуче почухує щелепу – розбирається. Під бушлатом у нього темно-зеленого кольору піджачок, у тон із гумаками. Паша лізе нарешті до внутрішньої кишені, дістає паспорт, мовчки простягає приземкуватому. Той так само мовчки гортає Пашину синю затягану книжечку, зупиняється на фото (Паша швидко знімає окуляри, підсліпувато спрямовуючи зір у нікуди), знаходить прописку.

- Зі станції? – питає спокійно.
- Ну, – підтверджує Паша.
- Учитель?

– Учитель.

– Шо зразу не сказав?

Паша знову хоче розплакатись. Але плакати не можна, і він починає виправдовуватись, мовляв, не встиг, не розібрався, не повторив, не почули, не так зрозуміли. Говорить-говорить, а сам думає: а з ким я говорю? Хто вони? Що вони роблять у кабіні чергового по вокзалу? Спитати б їх, думає Паша, спитати б...

Доки збирається спитати, хтось стукає у віконечко. Молодий флюгером обертається на своєму стільці, починає вузьку амбразуру, перегинається, слухає, слухає, довго, безкінечно довго вислуховує чиїсь безкінечно довгі плачі й нарікання, а потому починає відповідати. Голос у нього глухий, його й у кімнаті чути через слово, а що вже чують ті, спраглі, по той бік віконця – можна лише здогадуватись. І говорить він рішуче, так, мовби довго стримувався, наче давно не мав аудиторії, а тут раптом така можливість: говори все, що хочеш. Не, говорить він, не буде. І завтра не буде, додає. І післязавтра теж, не заспокоюється. І туди теж не буде, і звідти не буде, нічого не буде, малює він доволі печальну картину. Немає, каже. І його теж немає. І їх немає. Нікого, нікого немає! – не залишає жодної надії він. Але пасажери потойбіч віконця не відступають, не здаються, намагаються все-таки випитати в нього бодай щось. Але й молодий теж не збирається так просто видавати всі залізничні секрети. Куди? – перепитує він здивовано, – а хуй його знає, – дає вичерпну відповідь, зачинає амбразуру й повертається до Паші з приземкуватим. У віконце несміливо стукають.

Молодий, не обертаючись, б'є кулаком по склу. З того боку западає тиша.

– Так а ви шо, – питає Паша розгублено, – чергові по вокзалу?

– Чергові, – відповідає йому приземкуватий. – Ти, – каже, – вчителю, не ображайся, шо ми тобі руки ламали й мордою по плитці протягли: знаєш, шо тут у нас робиться, скільки тут чужих крутиться? Начальство уїбало. Ми за старших. Так шо не ображайся.

А Паша вже й не ображається. Після «вчителя» якось відразу попускається, зла не тримає, поправляє окуляри вказівним пальцем, поправляє – і сам себе за це ненавидить.

– Тобі куда нада? – питає його приземкуватий.

– Думав пересидіти й піти собі, – каже на це Паша.

Каже й чує, як на вулиці знову починає здригатись. Якщо не визирати, можна подумати, шо збирається на дощ. Приземкуватий теж чує, як гримить, причому чує, шо гримить усе ближче, тому не поспішає та на Пашу не тисне, а просто собі говорить:

– Ну-ну, – говорить, – іди. Тільки не по мінах.

– А де міни? – запитує Паша розгублено.

– Да кругом, – викрикує весело приземкуватий і починає сміятись, штовхаючи кулаком молодого. Але молодий не сміється, грає гнівно жовнами, дивиться злісно.

– Мені до інтернату треба, – перебиває зрештою Паша.

Враз западає мовчанка. Приземкуватий багатозначно презирається з молодим. Той лише присвистує.

– Ого, – каже приземкуватий. – Серйозно?

– А шо? – нервово відповідає Паша. – У мене племінник там.

– Нічого собі, – знову киває головою приземкуватий. – Нічого собі.

– А шо таке? – дещо з викликом перепитує Паша.

Але вони далі мовчать і лише кивають головами. Навіть молодий не грає жовнами, сидить, розглядає похмуро свої зелені кросівки. Збоку може навіть здатися, що вся проблема для нього – у кросівках, були б інші кросівки – і настрої був би інші.

– Так шо? – не витримує Паша.

– Ладно, – зважається на щось приземкуватий, – ладно, Паш, – уперше називає Пашу на ім'я. – Давай так. Десь за годину Альоша, – показує на молодого, – поведе групу через відстійник до окружної. Доведе тебе до розвилки, там, де м'ясокомбінат, знаєш?

– Знаю, – пригадує Паша.

– Підеш із ними, – пропонує приземкуватий. – Біля м'ясокомбінату звернеш, там уже недалеко. Пройдеш через балку, вийдеш на гору, а там й інтернат. Ясно?

– Ясно, – каже Паша. – А куда він їх веде?

– З міста виводить, – пояснює приземкуватий. – Ось ти як збираєшся вибиратись?

– Звідки? – не розуміє Паша.

– Звідси.

Паша мовчить. А вони й не перепитують – і так зрозуміло. Попав, думає Паша гарячково, о, попав.

– Так шо? – питає його приземкуватий. – Підеш?

– Піду, – погоджується Паша, напружено все зважуючи, – піду, – повторює упевненіше.

– Ну, підійдеш за годину сюда, до віконечка, – говорить йому на це приземкуватий.

– Ладно, – погоджується Паша, – підійду.

І хоче йти. Але двері приземкуватий не відчиняє. Дивиться на нього питально, ніби чекає на правильні слова.

– Скільки з мене? – здогадується Паша.

– Та ніскільки, – по-доброму всміхається приземкуватий. І тут-таки дістає з-під жопи калькулятор, щось там клацає і тим-таки довірливим голосом додає: – Ну шо там у тебе є? Сотня є? Ну, давай.

Паша дає, скільки просять. Приземкуватий дістає ключа, прочиняє двері, сторожко визирає в коридор, швидко випускає Пашу, зачинається зсередини. Ніби на сповіді побував, думає Паша й виходить у зал очікування.

+

Б'є десь зовсім поруч, головне, б'є так, що незрозуміло, куди впаде наступна. Розривається весь час: то за коліями, то за проспектом. Усі тиснуться до стін, після вибуху починається приглушене виття, потім знову стає тихо. А тоді знову ламається тиша за вікнами й починається виття. Горить! – раптом кричать біля входу, і всі кидаються туди, визирають у вікно. Паша теж визирає, стоїть поруч із усім цим натовпом, який півгодини тому ледь не роздер його своїми золотими зубами, бачить, як за висотками підіймається масний чорний дим, настільки масний

і настільки чорний, ніби там трупи палять. Де це? Де? – питає жіночка, низенька, в чорному пальті, з червоними відмороженими долонями, якими вона час від часу поправляє волосся, що вибивається з-під беретки. Де? А потім і сама розуміє де, і починає дико кричати, на повне горло, лякаючи й без того наляканих птахів і дітей. Що? Що там? – перепитують одна в одній ті, що стоять позаду, і діти теж налякано перепитують: що? що таке? І всі розуміють, що там таке: очевидно, в одній із цих висоток вона й живе, очевидно, десь там і горить, тому хай кричить, хай викрикує все, що може, чим тут зарадиш. Паша розвертається й проходить залом, повертає в коридор, минає чорні тіла, що лежать попід стінами, тиснуться під батареї, оскільки біля батареї безпечніше, пригинається на кожен спалах у небі, на кожен звук поза вікном. А коли вибухає зовсім поруч, за вагонами, присідає і так, зігнувшись, добігає до камер схову, протискається між тіл, знаходить якусь шпарку під колоною, падає туди, забивається, затихає.

Хтось тулиться йому в плече, лізе під лікоть. Баба, здогадується Паша, баба із золотом під язиком. Сидить, боїться поворухнутись, хай тулиться, думає, хай гріється. Коли я востаннє ось так лежав із жінкою? – згадує. Згадує, згадує, потім кидає. Іншим разом, думає, іншим разом згадаю. Добре, думає далі, тепло, безпечно та пахне жінкою. Щоправда, пахне вона, ця жінка, дивно: ніби хтось довго ходив у шубі під дощем, а потім заліз до тебе під ковдру. І пахне тепер псятиною – чимось живим, але вуличним, приблудним. Паша скошує погляд – так і є, пес. Як він тільки сюди прибився: мокрий, сірий, із темними переляканими очима.